

<http://ui.ac.ir/en>

Strategic Research on Social Problems in Iran

E-ISSN: 2645-7539

Document Type: Research Paper

Vol. 8, Issue 1, No.24, Spring 2019, pp. 9-12

Received: 10.04.2019

Accepted: 04.09.2019

Investigating the Socio-cultural Barriers to the Implementation of Citizenship Rights in Isfahan Province

Rahman Sanganeh

*Ph.D. Student of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University of Naraq, Iran
sanganeh59@mihanmail.ir*

Abbas Zeraat*

*Professor, Department of Law, University Kashan, Iran
zeraat@kashanu.ac.ir*

Mohammad Ganji

*Associate Professor, Department of Social Sciences, University Kashan, Iran
m.ganji@kashanu.ac.ir*

Khosroshahi, Ghodratollah

*Assistant Professor, Department of Law, University of Isfahan, Iran
ghkho44@yahoo.com*

Introduction

Citizenship is one of the most important social issues that has had various interpretations in humanities so far. These rights are sometimes interpreted as civil and political rights, sometimes human rights, and in some cases, social rights, as various humanities scholars have attempted to interpret these rights, each with their viewpoints and theories. Each of these theories has examined different aspects of citizenship law. This paper examines theoretically and empirically some of the social and cultural barriers to the practice of citizenship law in criminal law, including clerks, prosecutors, and court judges. Theoretical themes of this research are based on a set of views on citizenship law (TC Marshall Social Theory of Citizenship), social factors (labeling, pressure, ecological and relative deprivation theories) and cultural factors (cultural latency theories, cultural dissemination, and capital).

Material & Methods

This study is applied in terms of purpose, and is cross-sectional in terms of time. The statistical population of this study consisted of all trained officers of Isfahan police, judges working in Isfahan Public and Revolutionary Courts, and judges working in Isfahan Criminal Courts. The sampling method in this study was non-probable. The sample size is based on Cochran formula with the highest volume (estimated accuracy $d = 0.05$, maximal variance $pq = 0.25$ and confidence level 95%) so that out of 22 cities of Isfahan province, a total of 359 persons including 280 judicial officers, 45 judicial authorities, and 34 judicial authorities of the courts were selected. The research instrument for data collection was a questionnaire so that its validity was confirmed by face, structure. The validity of the concepts was checked by using Cronbach's alpha coefficient.

Discussion of Results & Conclusions

According to some descriptive findings, prosecutors have the most positive attitude and clerks have the least

positive attitude to the exercise of citizenship rights. Meanwhile, bailiffs' attitudes toward cultural and social barriers affecting the exercise of citizenship rights are greater than those of prosecutors and court judges. In contrast to the inferential findings, the more the bailiff's awareness of citizenship law and criminal procedure law is, the more positive their attitude toward enforcing citizenship law becomes will be. In the meantime, lower-level positions have a more positive view of citizenship enforcement. As prosecutors become older, their attitude toward the exercise of citizenship rights becomes more negative.

The results of the correlation test of the research hypotheses show that with the increase of social barriers in abductors, the rate of enforcement of citizenship decreases and among the dimensions of social barriers. That is, the more the attitudes towards security-oriented approach and the perpetrators are, the more negative perpetrators' attitude toward the implementation of citizenship rights will be. However, the existence of political and social considerations does not have an effect on the officers' attitude to the

*Corresponding author

Copyright©2019, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

Doi: [10.22108/ssoss.2019.116378.1391](https://doi.org/10.22108/ssoss.2019.116378.1391)

exercise of citizenship rights. As barriers to culture increase, the enforcement of citizenship rights will decrease. Among the dimensions of these barriers, the greater the lack of cultural capital in the customs and the increasing imitation and disregard for their infrastructure leads to their negative attitudes toward the exercise of citizenship rights. In the meantime, the cultural delay does not affect the officers' attitude to the exercise of citizenship rights. Therefore, the social and cultural barriers of the traders harm their attitude to the exercise of citizenship rights. These barriers to the attitude of judges and prosecutors to the exercise of citizenship rights are not significant.

The reasons for the impact of social and cultural barriers on civil servants can be traced due to the complexity, multiplicity, and diversity of job duties, along with the many innovations of the Code of Criminal Procedure in the field of civil law to the duties of a civil servant.

Keywords: Citizens' Rights, Criminal Procedure Law, Cultural Barriers, Social Barriers.

References

- Ahmadi Tabatabai, M. R. (2009) "Citizenship Rights with Emphasis on the Constitution of the Islamic Republic of Iran." *The First Line of the Islamic Revolution Approach*, 3: 3-18. (in Persian)
- Ashrafi, M. (2017) "*Developments in Criminal Procedure Code 2013 in the field of fair trial.*" Doctoral dissertation, Kashan University (in Persian).
- Assyria, D. (2001) *Definitions and Concept of Culture*. Tehran: Agah Publications (in Persian).
- Bashrieh, H. (2007) *Political Science Education*. 8th Edition, Tehran (in Persian).
- Bourdieu, P. (1977) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge: Harvard University Press
- Capurri, V. (2003) "*Italian catholic immigrants in Toronto at the beginning of the twentieth century: A case of religious citizenship.*" MA thesis, York University.
- Dehkhoda, A. A. (1994) *Dehkhoda dictionary*. Tehran: University of Tehran Publications (in Persian).
- Gharai Moghaddam, A. (1995) *Foundations of Sociology*. Tehran: Abjad Publications (in Persian).
- Ghayyom Zadeh, M., & Jahangiri Moghaddam, R. (2014) "Orbital Ethics Based on Citizenship Promotion." *Quarterly Journal of Ethical Research*, 18: 87-99 (in Persian).
- Gholizadeh, A. (1995) *Foundations of Sociology*. Kashan: Mohtasham Publications (in Persian).
- Jafari Langroudi, M. J. (2007) *Extension in Law Terminology*. Tehran: Ganja Danesh (in Persian).
- Kamali, A. (2016) "*A New Approach to Criminal Procedure Law to the Process of Discovery.*" MA Thesis, Qom University (in Persian).
- Katouzian, N. (1998) *Philosophy of Law*. Tehran: Publishing Corporation (in Persian).
- Mariji, S. (2001) "Social Factors Influencing Rights." *Journal of Knowledge*, 45: 79-96 (in Persian).
- Masti, M. & Fallahi, A. (2010) "A Look at Citizenship Rights with Emphasis on Judicial Aspects." *Journal of the Bar Association*, 17: 60-77 (in Persian).
- Marshal, T. H. (1964) *Class, Citizenship & Social Development*. New York: Doubleday & Company, Inc.
- Morshedi, M. & Goldozian, I. (2015) "The Status of Citizenship Observance in Police Investigations in the Light of the Criminal Procedure Code of 2013." *West Azarbayjan Law Journal*, 28: 59-94 (in Persian).
- Mousavi, S. Y. (2001) "The Evolution of Citizenship Rights towards Urban Law Enforcement." *Journal of Law Enforcement Knowledge*, 3 (4): 66-72 (in Persian).
- Mozenzadegan, H. A. & Kourbez, H. M. (2016) "Executive Guarantee of Citizenship Violations." *Journal of Criminal Law Teaching*, 11: 54-71 (in Persian).
- Najafi Abrandabadi, A. H. (2009) "*Criminological Approach to Citizenship Law (in relation to Criminal Procedure with Criminology).*" Proceedings of Citizenship Law Conference. Tehran: Trend Publication (in Persian).
- Pazhouhandeh, M. H. (1997) "Civilization and Citizenship." *Andisheh Quarterly Journal*, 3 (2): 172-189 (in Persian).
- O Sullivan, S. C. (2003) "*Redefining the citizen: the construction of a European citizenship.*" MA thesis, Political Science, Dalhousie University.
- Prudel, J. (1997) *History of Criminal Thoughts*. Tehran: Shahid Beheshti University (in Persian).
- Rabbani, R. Haghghian, M. & Esmaili, M. (2006) "Assessment of Social, Cultural Factors and Knowledge of Citizenship Rights (Isfahan City in 2005)." *Journal of Shoushtar Islamic Azad University*, 1: 85-106 (in Persian).
- Rezaeipour, A. (2010) *Complete Set of Citizenship laws and Regulations*. Tehran: Aryan Publications (in Persian).
- Reid, S. T. (2000) *Crime and Criminology*. USA: McGraw-Hill.
- Sadati, S. F. (2016) "*Effects of Fair Procedure in the Criminal Procedure Code of 2013 and its Implementation Guarantees.*" MA Thesis,

- University of Science and Technology, Hong Kong (in Persian).
- Salehi Amiri, S. R. (2009) *Cultural Concepts and Theories*. Tehran: Naqshghnos Publications (in Persian).
- Sam Aram, E. & Barzegar Paris, F. (2016) "A Survey on the Feeling of Citizenship and its Social Factors among Young People Aged 15-29 in Sirjan." *Welfare and Social Development Planning Quarterly*, 27: 75-116 (in Persian).
- Soroustani, R. (2003) *Social Pathology*. Tehran: Jihad University (in Persian).
- Sharifi Taraz Kuhi, H. (2013) *An Income on Global Citizenship*. Tehran: Mianeh Legal Foundation Publications (in Persian).
- Sheikhavandi, R. (2000) *Sociology of Deviation, Community Issues*. Mashhad: Marandiz Publishing (in Persian).
- Smith, P. (2008) *An Introduction to Cultural Theory*. Translated by Hassan Pouyan, Tehran: Office of Cultural Research, Second Edition (in Persian).
- Schebley, Bassima.(2004) "Religious oppression and women's civil rights: the effects of Islamic resurgence on Muslim Lebanese women's freedom." Doctoral Dissertation: the University of Utah.
- Scott, T. J. (2003) *Basic human needs, human rights, and human development*. Des Gasper Institute of Social Studies.
- Siegel, L. (2001) *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*. Nelson Education.
- Tabatababi Motamani, M. (2011) *Public Liberties and Human Rights*. Tehran: Tehran University Press (in Persian).
- Trasby, D. (2003) *Economics and Culture*. Translated by Kazem Farhadi, Tehran: Ney Publishing (in Persian).
- Vosoughi, M. & Hazrat, M. (2014) "A Sociological Study of the Relationship between Symbolic Capital and Citizenship Attitudes (Case Study of Tabriz City)." *Journal of Sociological Studies*, 14: 141-164 (in Persian).
- White, R. & Haines, F. (2003) *An Introduction to Criminology*. Translated by Ruhollah Sediq Batahai, Tehran: Justice Publishing (in Persian).
- Yazdani, M. Peymani Asl, A. & Jarbani, H. (2013) "Investigation of Citizenship Observance From the Commanders 'and Managers' Viewpoints." *South Khorasan Law Journal*, 23: 49-77(in Persian).

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران

سال هشتم، شماره پیاپی ۲۴، شماره اول، بهار ۱۳۹۸

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۱۳

صص ۳۷-۶۰

بررسی موانع اجتماعی فرهنگی اجرای حقوق شهروندی در استان اصفهان

رحمان سنگانه، دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق، ایران

sanganeh59@mihanmail.ir

عباس زراعت*، استاد، گروه حقوق، دانشگاه کاشان، ایران

zeraat@kashanu.ac.ir

محمد گنجی، دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان، ایران

m.ganji@kashanu.ac.ir

قدرت‌الله خسروشاهی، استادیار، گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، ایران

ghkho44@yahoo.com

چکیده

پژوهش حاضر از نظر نوع هدف، کاربردی، از نظر وسعت، پهنانگر و از نظر زمانی یک بررسی مقطعی است. برای انجام این کار، با استفاده از نظریه‌های مطرح مرتبط با موضوع و نیز مصاحبه با ۴۸ نفر از مجریان حقوق شهروندی، مهم‌ترین موانع فرهنگی و اجتماعی حقوق شهروندی، استخراج و سپس با روش پیمایش و استفاده از ابزار پرسش‌نامه، به کمک ۳۵۹ نفر از ضابطان، قضات دادسرا و دادگاه‌های استان اصفهان توصیف و تحلیل شده است؛ به طوری که باتوجه به نتایج ضریب آلفای کرونباخ، اعتبار آن از نوع صوری و سازه و روایی مفاهیم تأیید شده است. براساس برخی یافته‌های توصیفی درخصوص اجرای حقوق شهروندی نگرش مثبت قضات دادسرا بیشتر از همه و ضابطان کمتر از همه است. نگرش قضات دادسرا نسبت به موانع اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر اجرای حقوق شهروندی کمتر از میانگین ضابطان در همان متغیر است و در زمینه یافته‌های استنباطی میان نگرش به اجرای حقوق شهروندی با میزان آشنایی با قوانین حقوق شهروندی و آیین دادرسی کیفری و سبب ضابطان و همچنین، سن قضات دادسرا رابطه وجود دارد. مطابق یافته‌های تحلیلی از نظر ضابطان با افزایش موانع اجتماعی و فرهنگی میزان اجرای حقوق شهروندی کاهش می‌یابد؛ بنابراین، به باور آنان وجود موانع اجتماعی و فرهنگی در اجرای حقوق شهروندی به صورت منفی تأثیر دارد. این موانع، در نگرش قضات دادسرا و دادگاه برای اجرای حقوق شهروندی معنادار نیست.

واژه های کلیدی: حقوق شهروندی، قانون آیین دادرسی کیفری، موانع فرهنگی، موانع اجتماعی

*نویسنده مسئول: ۰۹۱۳۳۶۱۲۸۳۸

Copyright©2019, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

Doi: [10.22108/ssoss.2019.116378.1391](https://doi.org/10.22108/ssoss.2019.116378.1391)

مقدمه و طرح مسئله

حقوق شهروندی، یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی است که تاکنون در علوم انسانی آن را به شکل‌های گوناگون تعبیر کرده‌اند. این حقوق گاه به حقوق مدنی و سیاسی، گاه به حقوق بشر و در برخی موارد به حقوق اجتماعی تعبیر شده است؛ چنانکه اندیشمندان مختلف علوم انسانی را به تکاپو وا داشته است و هرکدام از منظر خود، این حقوق را تفسیر و درباره آن نظریه‌هایی مطرح کرده‌اند. هرکدام از این نظریه‌ها زوایای مختلف حقوق شهروندی را بررسی و پژوهشگران این حوزه نیز، به سهم خود زوایای مختلف و موانع اجرای حقوق شهروندی را ارزیابی کرده‌اند؛ به طوری که در پژوهش‌های آنان، میزان اجرای حقوق شهروندی، میزان امکانات اجتماعی و فرهنگی، رفتار محترمانه با شهروندان، میزان آگاهی از حقوق شهروندی و اخلاق شهروندی بررسی شده است.

همواره باید توجه داشت حقوق شهروندی، یعنی حقوق مدنی و سیاسی بیشتر اهمیت دارد؛ زیرا با زندگی اجتماعی افراد جامعه مرتبط است و همچنین، اعتبار بین‌المللی نظام حاکم را نشان می‌دهد و به همین دلیل، در سال ۱۳۹۵ به دستور ریاست جمهوری منشور حقوق شهروندی به دستگاه‌های اجرایی ابلاغ شده است. بخشی از رعایت حقوق مدنی و سیاسی در زمان تصویب قوانین دادرسی و رفتار با شهروندان و به شکل جایگاه شخص متهم و بزه‌دیده پدیدار می‌شود. در زمینه سیاست‌گذاری (سطح کلان) و نیز چگونگی صیانت و عینیت‌بخشی به الزامات ناشی از حقوق شهروندی در عرصه میدان قانون‌گذاری و فرایند اجرای آن (سطح خرد) از بارزترین شاخصه‌های دولت‌های مردم‌سالار در خصوص حقوق شهروندی محسوب می‌شود (مؤذن‌زادگان و کوره‌پز، ۱۳۹۵: ۵۴). قانون مجازات هر کشور، نماد نوع و ماهیت سیاسی اجتماعی و محل تبلور باورها و ارزش‌های اساسی آن جامعه و قانون آیین دادرسی کیفری، نماد پایبندی به حقوق و آزادی‌های شهروندان و به‌طور کلی، احترام به کرامت انسانی است (پرادل، ۱۳۷۶: ۲۱).

قبل از انقلاب مشروطه ایرانیان، حقوق شهروندی مدونی در ایران وجود نداشت و اقلیت‌های مذهبی در زمینه احوال شخصی تابع مقررات و آئین دینی خود بودند. پس از انقلاب مشروطه، در متمم قانون اساسی آن در فصلی با عنوان «حقوق ملت» بر مهم‌ترین حقوق فردی و شهروندی در ۱۸ اصل (اصول ۸ تا ۲۶) تأکید شد (احمدی طباطبایی، ۱۳۸۸: ۹) با وجود این، قانون اساسی جمهوری اسلامی مهم‌ترین حقوق فردی و شهروندی را در ۲۳ اصل (۱۹ تا ۴۲) پیش‌بینی کرده بود و در سال ۱۳۸۳ قانون رعایت حقوق شهروندی و احترام به آزادی‌های مشروع در ۱ ماده واحد و ۱۵ بند، با تأثیرپذیری از بخشنامه رئیس قوه قضائیه تصویب شد. در سال ۱۳۸۸ بند ۱۱ سیاست‌های کلی قضایی ۵ساله، به دستور مقام معظم رهبری ابلاغ شده^۱ و ماده ۲۱۱ برنامه ۵ساله پنجم توسعه، برای رعایت حقوق شهروندی سازوکارهایی در نظر گرفته است. گذشته از این، باز هم ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری بر رعایت حقوق شهروندی تأکید کرده و سپس در فصول مختلف، باتوجه به ضمانت اجرای منسجم، مقرراتی برای رعایت حقوق متهم، فرد بزه‌دیده و سایر افراد جامعه تدوین شده است.

در قانون آیین دادرسی کیفری تحولات و نوآوری‌هایی در زمینه رعایت حقوق شهروندی صورت گرفته است؛ اما باید توجه داشت که هر نوآوری و تأسیس جدیدی بدون در نظر گرفتن وضعیت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه، بدون مشکل نخواهد بود. در این قانون، شواهد و قرائنی مبنی بر وجود موانع اجرایی حقوق شهروندی قابل مشاهده است؛ چنانکه در ابتدای تصویب قانون، رئیس قوه قضائیه به دلیل کمبود نیروی انسانی اجرای آن را طی دو مرحله به تعویق انداخت. همچنین، مواردی از این قبیل هنوز انجام نشده‌اند: صادرنشدن کارت ویژه ضابطیت^۲، صادرنشدن نظرهای

^۱ بند ۱۱: اتخاذ تدابیر لازم برای کاهش فرآیند دادرسی و دستیابی سریع و آسان

مردم به حقوق خود و بهره‌مندی از حقوق شهروندی در مراجع قضایی

^۲ دادستان کل کشور در تاریخ ۹۶/۷/۲۶ صدور ۴۰ هزار کارت ضابطیت را اطلاع داد.

شهروندی چشمگیر است که برای آشنایی با برخی از این پژوهش‌ها به آنها اشاره می‌کنیم. شبلی^۱ (۲۰۰۴) در کشور لبنان به بی‌عدالتی و مساوی نبودن حقوق زنان در نیروی کار و حفظ حقوق شهروندی، حقوق بشر، آزادی بیان، حق رأی و نمایندگی سیاسی با وجود فشارهای مذهبی اشاره می‌کند. پژوهش اسکات^۲ (۲۰۰۳) رابطه بین حقوق انسانی و توسعه انسانی را به شکل اصولی مرتبط به یکدیگر نشان داده است. مطابق پژوهش کاپوری^۳ (۲۰۰۳) درک نادرست جامعه میزبان (تورنتو کانادا) از جامعه مهاجر (کاتولیک ایتالیایی) به ایجاد تفاوت در حقوق شهروندی و برخوردهای تبعیض‌آمیز منجر می‌شود. اسولیان^۴ (۲۰۰۳) راه‌هایی را نشان داده است که هویت و فرهنگ اروپایی مشترک را پدید می‌آورند و این راه‌ها فرایندهایی قانونی، اقتصادی و سیاسی‌اند که به یکپارچگی اروپایی و ایجاد یک شهروندی اروپایی منجر می‌شوند.

مطابق نتیجه پژوهش قیوم‌زاده و جهانگیری (۱۳۹۳) با عنوان «اخلاق مداری مبنای ارتقاء حقوق شهروندی» تقویت شهروندی به‌طور عام و اخلاق شهروندی به‌طور خاص، راهی فرهنگی و مناسب برای پیوند دادن حوزه‌های حقوقی، سیاسی و اجتماعی به یکدیگر است. پژوهش سام‌آرا و برزگرپاریزی (۱۳۹۵) با عنوان «بررسی احساس برخورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، در بین جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهر سیرجان» نشان می‌دهد در بین جوانان، میزان احساس برخورداری از حقوق شهروندی متوسط است. همچنین، براساس این پژوهش، میزان حضور فرد در حوزه عمومی، نوع جامعه‌پذیری فرد در خانواده و میزان استفاده از رسانه‌های داخلی و خارجی بر احساس برخورداری از حقوق شهروندی جوانان تأثیر گذارند. طبق پژوهش ربانی و همکاران (۱۳۸۵) با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی، فرهنگی و میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی شهر اصفهان در سال ۱۳۸۴» بین عوامل اجتماعی و فرهنگی با میزان آگاهی افراد از

مشورتی متعدد در رابطه با اجرای تکالیف ضابطان، تشکیل نشدن پلیس اطفال و نوجوانان و تعریف‌نشدن ساختاری برای آن. گذشته از آن، برخی اقدامات از جمله تماس و آگاهی‌دادن به خانواده فرد مدنظر، تجویز نکردن اقدامات قضایی به‌جز در موارد استثنایی، استنباط‌نکردن دستورهای شفاهی و پذیرش دائمی شکایت فرد بزه‌دیده به‌صورت ناقص اجرا می‌شود. در سال ۲۰۱۴ گزارش‌های ماه مارس و اکتبر گزارشگر حقوق بشر سازمان ملل، وخیم‌شدن وضعیت حقوق بشر را با وجود تصویب قانون آیین دادرسی کیفری نشان می‌دهد و این مسئله، از جمله شواهد و قرائنی است که بر وجود موانع و مشکلاتی در اجرای حقوق شهروندی دلالت دارد.

استان اصفهان با بیش از ۳۰ شهرستان، جمعیت شهرنشینی زیاد و تنوع اجتماعی زیادی دارد. مناطق مختلف این استان، بافت مذهبی، تاریخی، فرهنگی، گردشگری و اجتماعی خاص خود را دارند و تعدد فرهنگ‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و ساختار اجتماعی در آنها مشهود است. در این استان، در ۶ ماه اول سال ۱۳۹۶ تعداد ۴۰۰ هزار پرونده مختوم و همین تعداد پرونده نیز به دستگاه قضایی آن وارد شده است و این موضوع، نشان می‌دهد که تعداد زیادی از افراد جامعه به‌صورت متهم، شاکی و شهود به سیستم پلیسی و قضایی مراجعه کرده‌اند؛ بر این اساس، رعایت بیش‌ازپیش حقوق شهروندی در قبال آنان و برطرف‌کردن موانع اجتماعی و فرهنگی این حقوق، ضروری است (تاریخ ۹۶/۷/۲، به نقل از پورتال خبری کاشان www.knp.ir).

پژوهش حاضر، با هدف شناسایی موانع فرهنگی و اجتماعی حقوق شهروندی و تأثیر آن بر اجرای حقوق شهروندی نظریه‌های اجتماعی و فرهنگی مرتبط با آن را مطالعه کرده و سپس، عملکرد ضابطان، قضات دادسرا و دادگاه را در جایگاه مجریان حقوق شهروندی ارزیابی کرده است.

پیشینه تجربی

نتایج برخی پژوهش‌های خارجی و داخلی درخصوص حقوق

1 Schebley

2 Scott

3 Capuri

4 Osullivan

شیوه بازجویی، مرحله احضار و مرحله مراقبت و رعایت حقوق شهروندی به‌طور معناداری رابطه وجود دارد. پژوهش کمالی (۱۳۹۵) با عنوان «رویکرد نوین قانون آیین دادرسی کیفری به فرایند، کشف، تعقیب و پژوهش‌های مقدماتی قانونگذاران دادگستری» نشان می‌دهد قانون آیین دادرسی کیفری در زمینه رعایت حقوق شهروندی متهم و فرد بزه‌دیده، به‌طور مؤثری گام برداشته است. طبق پژوهش ساداتی (۱۳۹۵) با عنوان «جلوه‌های دادرسی منصفانه در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و ضمانت اجرای آن» قانون آیین دادرسی یکی از مترقی‌ترین قوانین شکلی محسوب می‌شود که توانسته است با تبعیت از اصول بنیادی، دادرسی منصفانه‌ای مدون کند و با پیش‌بینی برخی اصول، به بسیاری از کاستی‌ها و ابهامات موجود در قوانین پیشین پایان بخشد. این اصول شامل این موارد هستند: اصل قانونی بودن دادرسی کیفری، استقلال و بی‌طرفی مراجع قضایی، اصل ندادن جواز ورود به حریم خصوصی اشخاص، تشکیل پرونده شخصیت برای متهم، پیش‌بینی راهکار جبران خسارت ناشی از بازداشت افراد بی‌گناه و دیگر اصول و قواعد دادرسی منصفانه.

با جمع‌بندی نتایج پژوهش‌های پیشین، بررسی تک‌بعدی (اجتماعی یا فرهنگی) برخی پژوهش‌ها درباره حقوق شهروندی مشخص می‌شود. برخی دیگر، نگرش شهروندان (تابعان) را در خصوص حقوق شهروندی و اخلاق شهروندی ارزیابی کرده‌اند. در این میان، برخی تحقیقات ذکر شده، به موانع اجرای حقوق شهروندی از بعد قانونی، قضایی و اجرایی اشاره کرده‌اند. در بیشتر این پژوهش‌ها مطالعات میدانی براساس جامعه آماری و حجم نمونه محدودی انجام شده است؛ در حالی که برخی دیگر با روش توصیفی و تحلیلی حقوق شهروندی را بررسی کرده‌اند. در برخی پژوهش‌های انجام شده، حقوق شهروندی ناظر به حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی ارزیابی و در برخی دیگر حقوق محدود متهم در فرایند دادرسی قضایی سنجیده شده است. پژوهش حاضر، موانع فرهنگی و اجتماعی حقوق شهروندی را به‌طور جامع و

حقوق شهروندی رابطه وجود دارد. باتوجه به پژوهش وثوقی و حضرتی (۱۳۹۳) با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی رابطه سرمایه نمادین و نگرش به حقوق شهروندی» بین سرمایه نمادین و نگرش به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد. همچنین، بین سرمایه نمادین و نگرش به حقوق مدنی و حقوق اجتماعی رابطه وجود دارد؛ اما میان این موضوع و حقوق سیاسی رابطه‌ای وجود ندارد.

نتیجه پژوهش مستی و فلاحی (۱۳۸۹) با عنوان «نگاهی به حقوق شهروندی با تأکید بر جنبه‌های قضایی» نشان می‌دهد مهم‌ترین موانع اجرایی پایبند نبودن مأموران اجرا به قانون، برخورد‌های سلیقه‌ای مأموران و زیر پا گذاشتن موارد حقوق شهروندی به بهانه مسائل امنیتی است. مطابق پژوهش یزدانی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی رعایت حقوق شهروندی از دیدگاه فرماندهان و مدیران» برای نگرش و رفتار مثبت به رعایت حقوق شهروندی در آیین دادرسی کیفری جدید، دانش کارکنان پلیس باید ارتقا یابد. براساس پژوهش اشرافی (۱۳۹۶) با عنوان «تحولات قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در زمینه تحقق دادرسی عادلانه» با وجود تلاش تدوین‌کنندگان قانون برای رعایت استانداردهای بین‌المللی برخی موارد، دادرسی عادلانه، نیل به هدف قانونگذار و رسیدن به استانداردهای بین‌المللی را با مانع مواجه ساخته است و همچنان، موانعی در زمینه تحقق دادرسی عادلانه وجود دارد. این مسائل شامل این موارد هستند: وحدت مقام تعقیب و پژوهش در بیشتر جرائم، محدودیت دسترسی به مشاوره‌های حقوقی در برخی جرائم، آزاد نبودن دادیار برای صدور قرار نهایی و... طبق پژوهش مرشدی و گلدوزیان (۱۳۹۴) با عنوان «وضعیت رعایت حقوق شهروندی متهم در مرحله ارزیابی‌های پلیس (در پرتو قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲)» به‌جز عامل میزان آگاهی از قانون و رعایت حقوق شهروندی به دست کارکنان کلانتری‌ها بین سایر ویژگی‌های جمعیتی رابطه‌ای وجود ندارد؛ اما بین مراحل بررسی‌های پلیسی اعم از بدرقه متهم،

تلقی می‌شود که به موجب آن، برای افراد جامعه، حقوق و قدرت ایجاد می‌کند. این حقوق عبارت‌اند از: حقوق مدنی شامل آزادی بیان و برابری در مقابل قانون، حقوق سیاسی، شامل حق رأی و ایجاد تشکل سیاسی و صنفی و حقوق اقتصادی دربرگیرنده رفاه اقتصادی و تأمین اجتماعی (پژوهنده، ۱۳۷۶: ۱۷۲).

حقوق شهروندی حقوقی برای اتباع کشور است که به مؤسسات عمومی مانند حقوق سیاسی، حق استخدام عمومی، حق انتخاب‌کردن و انتخاب‌شدن، حق گواهی‌دادن در مراجع رسمی، حق داور و مصداق واقع شدن مربوط می‌شود (جعفری‌لنگرودی، ۱۳۸۶: ۱۳۷۰). حقوق شهروندی به مجموع حقوق و آزادی‌هایی گفته می‌شود که دولت، اجرای آن را طبق قوانین داخلی برای اتباع خود تأمین و تضمین کرده و محتوای آن ممکن است از یک کشور به کشور دیگر متفاوت باشد؛ همچنین، حقوق شهروندی به تمام حقوقی گفته می‌شود که یک شهروند براساس قوانین و مقررات و ارزش‌های مشترک یک کشور از آن برخوردار است (طباطبایی‌مؤتمنی، ۱۳۹۰: ۹). حقوق شهروندی به معنای حق و حقوق نیست و در آن جنبه سلطه و توان مطالبه مطرح نیست؛ بلکه می‌شود آن را به وظایف و مسئولیت‌های ناشی از زندگی اجتماعی نیز سرایت داد. حقوق شهروندی یکی از مبانی فکری دموکراسی و مفاهیم اساسی زندگی دموکراتیک به شمار می‌رود (بشیریه، ۱۳۸۶: ۲۲۶). رابطه حقوق شهروندی یک رابطه دوسویه و همراه با ایجاد حق و تکلیف است؛ زیرا انسان یک موجود اجتماعی محسوب می‌شود و در پرتو این زندگی اجتماعی حق و تکلیف دارد. براساس این مفهوم، شهروندی را باید حق افراد برای مشارکت در امور سیاسی و تکلیف آنها درخصوص اجرای قوانین و مقررات دانست. درواقع، به‌طور کلی شهروندی متضمن دخالت مسئولانه در روندهای اجتماعی است و از این منظر، تعهدات پذیرفته‌شده در یک بستر اجتماعی خاص اعمال می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، شهروندی مانند یک موقعیت عضویت در اجتماع، الزامات خاص خود را نیز در پی دارد که این الزامات،

از نظر مجریان آن در جامعه آماری وسیع (استان اصفهان) با روش پیمایشی ارزیابی کرده است. دراین خصوص، حقوق شهروندی ناظر به حقوق متهمان و آسیب‌دیدگان به‌طور جامع و کامل، در تمام مراحل دادرسی شامل تعقیب، تحقیق و رسیدگی بررسی شده است.

مبانی مفهومی

در این قسمت، حقوق شهروندی در لغت و اصطلاح تعریف و جلوه‌های حقوق شهروندی از محتوای قانون آیین دادرسی کیفری استخراج و تبیین می‌شود. در ادامه، به برخی از نظریه‌های اجتماعی و فرهنگی در زمینه اجرای حقوق شهروندی اشاره می‌شود.

تعریف و جلوه‌های حقوق شهروندی

حق در لغت، به معنای «ثابت که انکار آن روا نباشد» و «آنچه ادای آن واجب باشد، حال واقع، حکم مطابق واقع» (دهخدا، ۱۳۷۳: ۸۰۲۸) و در اصطلاح حقوقی معادل «Right» در انگلیسی و «Droite» در فرانسه تعبیر شده است. در اصطلاح، حقوق به معنای جمع حق و به معنای امتیاز است. این مسئله ویژگی‌های هریک از افراد جامعه است که گاه از آن به حقوق فردی تعبیر می‌شود، مانند حق حیات، حق مالکیت و... (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۴۳). ریشه واژه شهروند از لغت شهر و کلمه سیتی (city) از واژه لاتین لوتیاس گرفته شده است. لوتیاس، تقریباً معادل پلیس در زبان و فرهنگ یونانی است. کلمه شهروند در فرهنگ‌های عمومی مثل فرهنگ معین، عمید و... تعریف نشده است؛ اما در فرهنگ‌های دوزبانه مثل فرهنگ حییم و آریان‌پور، کلمه شهروند به معنای بومی، شهری، اهل شهر، تابع، رعیت و شهرنشین تعریف شده است که از خدمت لشکری و شهربانی آزاد باشد. شهروند، یعنی کسی که اهل یک شهر یا کشور باشد و از حقوق متعلق به آن برخوردار باشد (رضایی‌پور، ۱۳۸۹: ۹). از نظر اصطلاحی مفهوم شهروند به صورت منزلتی اجتماعی در نگرش به جامعه مدنی (معمول یا مدرن)

شامل مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و تعهدات است (شریفی ترازکوهی، ۱۳۹۲: ۱۵۲).

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ م اعلامیه حقوق بشر^۱ را پذیرفت. در بندهای مختلف این اعلامیه، موارد رعایت احترام به آزادی‌ها و کرامت انسانی به روشنی بیان شده است. در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ ۱۹۶۶ و همچنین، در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد، در تاریخ ۱۶ دسامبر سال ۱۹۶۶- قطعنامه شماره A-2200 تصویب شده‌اند، در مواد مختلف به حقوق شهروندی و احترام به آزادی‌ها اشاره شده است (موسوی، ۱۳۸۰: ۷۰). به نظر نگارنده، با پیروزی انقلاب اسلامی حقوق شهروندی در مواد متعدد قانون اساسی پیش‌بینی شده است؛ اما اجرایی شدن آنها به حمایت قوانین ماهوی و شکلی نیاز دارد. در این زمینه، مواد متعددی از قانون مجازات اسلامی به حفاظت از آنها و مجازات ناقضان این حقوق توجه کرده‌اند؛ اما قوانین شکلی از جمله آیین دادرسی کیفری توفیق چندانی پیدا نکرده‌اند. با توجه به این مطلب، در سال ۱۳۹۲، قانون آیین دادرسی کیفری برای رعایت این حقوق، به جز اعلام الزامی کردن قانون حقوق شهروندی مصوب سال ۱۳۸۳، نوآوری‌هایی را در بخش‌های مختلف آن پیش‌بینی کرد که در جدول به آنها اشاره شده است.

قانون آیین دادرسی کیفری در فرایند دادرسی به‌طور مستقیم حق‌ها و منافع‌هایی را برای شخص بزه‌دیده و متهم، پیش‌بینی و اجرای آن را برای مجریان الزامی کرده است. در این قسمت، با مطالعات دقیق و عمیق این قانون، تکلیف‌های مجریان در اجرای این حقوق استخراج شده است. ضابطان با تأکید ماده ۲۸، قانون اقدامات تعقیبی را انجام می‌دهند و تکلیف‌های آنان با عنوان مرحله تعقیب مطرح و شناسایی شده و تکالیف دادستان و قضات دادسرا به استناد ماده ۲۸ و

۹۲ این قانون، با عنوان مرحله تحقیق و وظایف قضات دادگاه در زمینه حقوق شهروندی، با عنوان مرحله رسیدگی مطرح شده است. در این جدول، انواع حقوق اشخاص بزه‌دیده در قانون آیین دادرسی کیفری معرفی و تکالیف مستند مجریان (ضابطان، قضات دادسرا و قضات دادگاه) در مراحل مختلف دادرسی ارائه شده است.

در قانون آیین دادرسی کیفری، حقوق فرد بزه‌دیده در موضوعات مختلف شناسایی شده است که این موضوعات شامل این موارد هستند: حق تأمین امنیت و پنهان کردن هویت، حق دادخواهی و طرح شکایت، حق مشارکت فعال در فرایند دادرسی، حق جبران خسارت، حق رسیدگی به دعوی ضرر و زیان، حق دسترسی به اطلاعات، حق برخورداری از وکیل، حق تجدید نظرخواهی و حق بهره‌مندی از مساعدت. به برخی از این حقوق در مرحله تعقیب، به برخی در مرحله تحقیق و به برخی دیگر در مرحله رسیدگی توجه شده است. منظور از مرحله تعقیب، اقدامات مربوط به تعقیب به دست ضابطان، منظور از مرحله تحقیق، اقدامات تحقیقی به دست دادستان و مقامات دادسرا و منظور از مرحله رسیدگی، اقدامات در زمینه رسیدگی و صدور رأی به دست قضات دادگاه است. طبق مطالب ذکر شده در جدول، حقوقی چون تأمین امنیت و پنهان کردن هویت فرد بزه‌دیده، حق دادخواهی و طرح شکایت و حق بهره‌مندی از مساعدت، با ذکر برخی مواد قانونی لازم، در مرحله تعقیب و تحقیق ارزیابی شده‌اند. به حق مشارکت شخص بزه‌دیده در فرایند دادرسی و به حق دسترسی به اطلاعات در مرحله تحقیق توجه کرده‌ایم و حق جبران خسارت، حق رسیدگی به دعوی ضرر و زیان، حق برخورداری از وکیل و حق تجدید نظرخواهی در مرحله تحقیق و رسیدگی بررسی شده‌اند.

¹ Universal declaration of human rights

² International covenant on civil and political rights

جدول شماره ۱- موارد جلوه‌های حقوق افراد بزه دید از قانون آیین دادرسی کیفری

انواع حقوق بزه‌دیده	مرحله تعقیب	مرحله تحقیق	مرحله رسیدگی
حق تأمین امنیت و پنهان کردن هویت	ماده ۴۰	مواد ۹۷ و ۲۳۷ و ۲۳۸ و ۱۰۱	-
حق دادخواهی و طرح شکایت	مواد ۳۷ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵	ماده ۶۹	-
حق مشارکت فعال در فرایند دادرسی	-	مواد ۷۹، ۸۲، ۱۸۴، ۲۸۳	-
حق جبران خسارت	-	مواد ۹۹ و ۵۲۰	ماده ۵۳۸
حق رسیدگی به دعوای ضرر و زیان	-	ماده ۱۰۷	ماده ۱۴
حق دسترسی به اطلاعات	-	ماده ۱۰۰	-
حق برخورداری از وکیل	-	ماده ۶۸	مواد ۴۶، ۵۲، ۳۴۷
حق تجدید نظرخواهی	-	ماده ۳۷۰	مواد ۳۳، ۲۴۶، ۴۵۶، ۴۵۸، ۴۸۳
حق بهره‌مندی از مساعدت	مواد ۳۸، ۳۹ و ۶۲	مواد ۲۰۰، ۲۰۱	-

استخراج: نگارنده

در قانون آیین دادرسی کیفری، حقوق فرد بزه‌دیده در موضوعات مختلف شناسایی شده است که این موضوعات شامل این موارد هستند: حق تأمین امنیت و پنهان کردن هویت، حق دادخواهی و طرح شکایت، حق مشارکت فعال در فرایند دادرسی، حق جبران خسارت، حق رسیدگی به دعوای ضرر و زیان، حق دسترسی به اطلاعات، حق برخورداری از وکیل، حق تجدید نظرخواهی و حق بهره‌مندی از مساعدت. به برخی از این حقوق در مرحله تعقیب، به برخی در مرحله تحقیق و به برخی دیگر در مرحله رسیدگی توجه شده است. منظور از مرحله تعقیب، اقدامات مربوط به تعقیب به دست ضابطان، منظور از مرحله تحقیق، اقدامات تحقیقی به دست دادستان و مقامات دادسرا و منظور از مرحله رسیدگی، اقدامات در زمینه رسیدگی و صدور رأی به دست قضات

دادگاه است. طبق مطالب ذکر شده در جدول، حقوقی چون تأمین امنیت و پنهان کردن هویت فرد بزه‌دیده، حق دادخواهی و طرح شکایت و حق بهره‌مندی از مساعدت، با ذکر برخی مواد قانونی لازم، در مرحله تعقیب و تحقیق ارزیابی شده‌اند. به حق مشارکت شخص بزه‌دیده در فرایند دادرسی و به حق دسترسی به اطلاعات در مرحله تحقیق توجه کرده‌ایم و حق جبران خسارت، حق رسیدگی به دعوای ضرر و زیان، حق برخورداری از وکیل و حق تجدید نظرخواهی در مرحله تحقیق و رسیدگی بررسی شده‌اند.

در جدول، انواع حقوق متهمان در قانون آیین دادرسی کیفری معرفی و تکالیف مستند مجریان (ضابطان، قضات دادسرا و قضات دادگاه) در مراحل مختلف دادرسی ارائه شده است.

جدول شماره ۲- موارد جلوه‌های حقوق متهم قانون آیین دادرسی کیفری در مرحله تعقیب، تحقیق و رسیدگی

انواع حقوق متهم	مرحله تعقیب	مرحله تحقیق	مرحله رسیدگی
حق نگهداری محدود در وضعیت تحت نظر	ماده ۴۶	ماده ۱۸۹	-
حق نظارت بر وضعیت تحت نظر	مواد ۴۷، ۴۹ و ۵۳	مواد ۳۳ و ۴۹	-
حق آگاهی از حقوق	ماده ۵۲	-	-
حق تفهیم اتهام فوری و آگاهی از ادله	ماده ۴۹	مواد ۱۹۵، ۲۰۰ و ۲۰۱	-
حق برخورداری از وکیل	ماده ۴۸	ماده ۱۹۵	مواد ۳۴۶، ۳۸۵، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۸۸، ۲۶۲ و ۵
حق معاینه پزشکی	ماده ۵۱	-	-
حق مطلع کردن خانواده	ماده ۵۰	-	-
حق سکوت	ماده ۶۰	مواد ۱۹۵ و ۱۹۷	مواد ۵، ۲۵۹ و ۶
حق تجدید نظرخواهی	-	-	مواد ۴۲۵، ۴۲۷، ۴۲۶ و ۴۲۸
حق آزادی و منع تفتیش حریم خصوصی	مواد ۵۵، ۵۶، ۵۷ و ۵۸	مواد ۱۶۸، ۲۱۳، ۱۳۷، ۱۴۱، ۱۳۹ و ۱۴۶	-
حق دادرسی افتراقی اطفال و نوجوانان	مواد ۳۱ و ۴۲	مواد ۲۸۵ و ۲۸۷	مواد ۲۹۴ و ۳۱۵ و ۳۰۴ و ۴۰۹ و ۲۹۸ و ۴۱۰

استخراج: نگارنده

فرایند انگ‌زنی، انتساب برچسب کیفری از گذر فرایند عدالت کیفری به اشخاص است. هرچند جرم‌انگاری و کیفرگذاری به‌خودی‌خود با خصیصه انگ‌زنی همراه است، در برخی تدابیر و ضمانت اجراها از جمله تدابیر شرمسارکننده، خاصیت انگ‌زنی به صورت شدیدتری وجود دارد و به عبارتی در آنها هدف غایی همان انگ‌زنی مجرمانه است. در چنین مواردی تلاش بر این است تا با انگ‌زنی شدید مجرمانه، شخص را در قالب مجرم به کل جامعه معرفی کنند که البته چنین اقداماتی همراه با تغییر نگرش جامعه درباره شخص، در زمینه تغییر تصور فرد درباره خودش نیز مؤثر است. با توجه به این مطلب، زمانی که شخص دستگیر، محاکمه و در نهایت محکوم می‌شود، در واقع، جامعه طی این فرایند او را به‌طور رسمی و گسترده به صورت مجرم معرفی می‌کند (ولد و همکاران، ۱۳۸۰: ۳۰۱). در این صورت، چه بسا شخص، تصویر داده‌شده به خود را از سوی جامعه بپذیرد و براساس آن، تصویر شخصیت خویش را تغییر بدهد و خودانگاره مجرمانه در وی شکل گیرد.

جرم‌شناسان تعامل‌گرا معتقدند در چارچوب مقررات آیین دادرسی کیفری باید به نقش و سهم حقوق و نهادهای کیفری در وضع قوانین، جرم‌انگاری رفتارها و شیوه اعمال آنها و در نهایت، احراز مجرمیت و صدور رأی کیفری توجه کرد. چه بسا افراد بی‌گناهی که به دلیل اشتباه قضایی دادگاه یا اعمال سلیقه و خودسری و غرض‌ورزی ضابطان در مراحل مختلف فرایند کیفری، مقصر و مجرم شناخته شده‌اند. رفتار مجرمانه اشخاص، دیگر محصول تأثیرپذیری نوع بافت شهری، شهرنشینی، وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جامعه نیست؛ بلکه حاصل فرایند پویای میان‌کنش افراد با اطرافیان خود و به‌ویژه، ضابطان و نهادهای قضایی است (نجفی‌ابرناد، ۱۳۸۸: ۲۳). این مسائل از جمله موضوعاتی هستند که گرایش به جرم را نزد مجریان افزایش می‌دهند: دستگیری‌های مکرر مجرمان سابقه‌دار، دیدار روزانه آنان در معابر و مسیرها، گزارش‌های مکرر مردمی درباره مجرمان سابقه‌دار، اولویت دستگیری افراد سابقه‌دار در اجرای طرح‌های انتظامی و عملیاتی و... این گرایش به این مسئله

طبق مندرجات این جدول، در این قانون، حقوق متهم درباره موضوع‌هایی مانند حق نگهداری محدود در وضعیت تحت نظر، حق نظارت بر وضعیت تحت نظر، حق آگاهی از حقوق، حق تفهیم اتهام فوری و آگاهی از ادله، حق برخورداری از وکیل، حق معاینه پزشکی، حق مطلع کردن خانواده، حق سکوت، حق تجدیدنظرخواهی، حق آزادی و منع تفتیش حریم خصوصی و حق دادرسی افتراقی اطفال و نوجوانان مطرح است. حقوق مدنظر در مرحله تعقیب، حق معاینه پزشکی متهم و حق مطلع کردن خانواده است. در مرحله تعقیب و تحقیق، حق نگهداری محدود در وضعیت تحت نظر، حق نظارت بر وضعیت تحت نظر، حق آگاهی از حقوق، حق تفهیم اتهام فوری و آگاهی از ادله و حق آزادی و منع تفتیش حریم خصوصی بررسی شده و در مرحله رسیدگی، به حق تجدیدنظرخواهی توجه شده است. همچنین، در همه مراحل تعقیب، تحقیق و رسیدگی، به حق برخورداری از وکیل، حق سکوت و حق دادرسی افتراقی در قبال اطفال و نوجوانان، توجه می‌شود.

مبانی نظری

در این قسمت، برای تبیین موانع اجتماعی و فرهنگی اجرای حقوق شهروندی برخی نظریه‌های مرتبط با این موضوع و نیز تلفیق نظریه با وضعیت جامعه آماری مطرح خواهد شد.

نظریه برچسب‌زنی

این دیدگاه را گاهی نگرش «واکنش جامعه‌محور» به انحرافات نیز می‌نامند و نخستین بار، ادوین م. لمرت و هاوارد بکر آن را فرمول‌بندی کردند (شیخاوندی، ۱۳۷۹: ۹۴). درحقیقت، می‌شود گفت دیدگاه برچسب‌زنی با این فرض آغاز شده است که جرم و رفتار مجرمانه یک روند اجتماعی هستند. تأکید اصلی این نظریه درباره طبیعت و ماهیت رفتار متقابل یا کنش و واکنش بین بزه‌کار و فرد بزه‌دیده و همچنین، مقامات قضایی است؛ یعنی هر چیزی که جرم محسوب شود، از نگرش مأموران و عملکرد و فعالیت‌های نظام عدالت کیفری نشئت می‌گیرد (وایت و هینس، ۱۳۸۲: ۱۲۳).

مهم، مجریانی با توانایی‌های زیاد و توانمند است که در این خصوص، تغییر روحیه و همسو کردن مجریان با این اهداف و همچنین، تهیه وسایل لازم برای اجرای حقوق شهروندی، ضرورت دارد. نپذیرفتن اهداف مشروع حقوق شهروندی از جانب مجریان یا پیش‌بینی نکردن وسایل رسیدن به این اهداف، ممکن است اجرای حقوق شهروندی را با چالش‌های جدی مواجه سازد.

تئوری محرومیت نسبی

مفهوم محرومیت نسبی در ابتدا به‌وسیله دو تن از جامعه‌شناسان به نام‌های جیودیس بلاو و پیتربلاو مطرح شد که در آن تعریف، مفاهیم تئوری آنومی را با مدل‌های بی‌سازمانی اجتماعی ترکیب کردند. براساس نظریه بلاو افراد طبقه ضعیف ممکن است هم محرومیت نسبی را احساس و هم این احساس را تشدید کنند. وقتی آنها شیوه زندگی‌شان را با افراد مرفه مقایسه می‌کنند، افرادی که به دلیل طبقه اقتصادی یا نژادی‌شان محرومیت را احساس می‌کنند، سرانجام، احساس بی‌عدالتی و نارضایتی را گسترش می‌دهند. در این زمان، رفاه و خوشبختی اندک طبقات ضعیف، تخریب جامعه و پرورش دهنده نابرابری را آغاز می‌کند؛ زیرا این جامعه شانس افراد را برای ترقی و پیشرفت، با استفاده از ابزارها و شیوه‌های مشروع مسدود کرده است. این احساس نابرابری به ایجاد حس ناکامی مداوم و زیاد منجر می‌شود که این امر، پرخاشگری و دشمنی سرکوب‌شده را به وجود می‌آورد و در نهایت، به خشونت و جرم منتج می‌شود. تأثیر نابرابری ممکن است در دو حالت به بیشترین حد خود برسد: ۱- وقتی افراد فقیر باور کنند برای رقابت در جامعه، توانایی آنها اندک است و ۲- وقتی تعادل قدرت اجتماعی و اقتصادی بیشتر به نفع ثروتمندان تغییر می‌کند. در این زمان‌ها فقر نسبی احتمال انتخاب فعالیت‌ها و اعمال غیرقانونی را افزایش می‌دهد (Siegel, 2001: 204).

در قانون آیین دادرسی کیفری برای متهمان و آسیب‌دیدگان حقوقی در نظر گرفته شده است؛ اما بهره‌مندی از این حقوق برای همه شهروندان، به‌خصوص محرومان و

منجر می‌شود که همواره شهروندان بی‌گناه، در معرض اتهام قرار بگیرند و سلب آزادی و رفتارهای غلط، به اقدام عادی مجریان تبدیل شود؛ به این ترتیب، وجود نگرش منفی در مجریان حقوق شهروندی نسبت به سابقه‌داران و متهمان، ایشان را همواره در معرض تحقیر، دستگیری و ارتکاب جرم و محکومیت‌های بلندمدت قرار خواهد داد و این چنین، حقوق شهروندی آنان ضایع خواهد شد.

تئوری فشار

تئوری فشار نوعی تئوری ساختار اجتماعی محسوب می‌شود که مطابق ادعای آن، جرم تابعی از تضاد بین اهداف مردم و ابزارهایی است که آنها قادرند به شیوه مشروع برای رسیدن به آن اهداف از آنها استفاده کنند. نظریه‌پردازان فشار استدلال می‌کنند که اهداف اقتصادی و اجتماعی برای مردم در همه کشورهای اجتماعی مشترک هستند؛ اما توانایی دستیابی به این اهداف به طبقه افراد وابسته است. سؤال اصلی در نظریه فشار این است که چرا در میان مردم کج رفتاری وجود دارد. مطابق پاسخ کلی این نظریه به این سؤال، عواملی در جامعه وجود دارند که به برخی از مردم فشار می‌آورند و آنان را به انجام کج رفتاری مجبور می‌کنند. رابرت مرتن^۱، این فشار را ناشی از ناتوانی شخصی در دستیابی به اهداف مقبول اجتماعی می‌داند. آلبرت کوهن^۲، ناکامی در رسیدن به جایگاه والای اجتماعی را عامل فشار بر شخص می‌داند و به باور کلوارد و اوهلین^۳، محروم بودن اشخاص از فرصت‌های مشروع برای نیل به اهداف مدنظر، به آنان فشار وارد می‌کند و موجب راندنشان به کج رفتاری می‌شود (صدیق‌سروستانی، ۱۳۸۲: ۳).

با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری و پیش‌بینی موارد متعددی از حقوق متهم و شخص بزه‌دیده، هنجارهایی برای مجریان آن تعریف شد که این هنجارها برای رسیدن به هدف‌های والای انسانی پیش‌بینی شده‌اند. رسیدن به این اهداف مهم، به ابزارهای مناسب نیاز دارد. یکی از ابزارهای

¹ Merton

² Cohen

³ Cloward & Ohlin

منجر می‌شود. به اعتقاد برجس و همکارانش، به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی و بی‌ثبات بودن ساکنان این منطقه، جرم و بزهکاری در آن به اوج خود می‌رسد (Reid, 2000: 116).

در مناطق انتقال شهری با افزایش میزان جرم و بزهکاری کانون‌های جرم‌خیز تشکیل و توجه مسئولان امنیتی و انتظامی به آن مکان معطوف می‌شود. این تمرکز و توجه، ممکن است نگرش مجریان را به حقوق شهروندی تغییر دهد؛ به طوری که به بهانه تأمین امنیت، برای شهروندان این مناطق وضعیت امنیتی ایجاد کنند و حقوق معین قانونی آنها را نادیده بگیرند. این مسئله، متهمان را از حقوق دفاعی محروم می‌کند و همچنین، موجب می‌شود تا برای جبران خسارت بزه‌دیدگان این مناطق، پیگیری و اقدام لازم انجام نشود.

نظریه اجتماعی شهروندی تی اچ مارشال^۳

نظریه اجتماعی شهروندی کانونی مارشال، واکنشی سیاسی لیبرال به رابطه میان دموکراسی و سرمایه‌داری در جامعه مدرن است. مارشال، با بسط نظریه شهروندی به دنبال سازگار کردن دموکراسی (با مقوله محوری شهروندی) با پیامدها و تبعات اجتماعی سرمایه‌داری (با مقوله محوری طبقه اجتماعی) و ایجاد مصالحه میان آنها بود. به طور کلی، پاسخ مارشال به این مسئله، قد علم کردن سرمایه‌داری در برابر دموکراسی، طرح نقش و جایگاه دولت در توسعه رفاه و گسترش و نهادینه کردن ارزش‌های دموکراسی لیبرال، به ویژه ارزش‌های شهروندی بود. به باور مارشال، دولت برای تعیین کردن شاخص‌های زندگی افراد، رفاه ناشی از تأثیرهای منفی وجود طبقات اجتماعی و همچنین، وجود تفاوت‌های طبقاتی را از طریق تقویت تعهد افراد به نظام اجتماعی محدود می‌کند. مارشال، برای توضیح دادن این موضوع، از مفهوم شهروندی برای تحلیل جامعه‌شناختی مسائل مربوط به سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در جوامع مدرن استفاده می‌کند. موضوع محوری اثر برجسته او با عنوان «طبقه، شهروندی و توسعه اجتماعی» (۱۹۶۴) نیز چنین مقوله‌ای را ارزیابی می‌کند. به طور خلاصه، نظریه شهروندی مارشال، نقطه

ضعیفان باید آسان شود. وضعیت دشوار و دسترسی اختصاصی برخی از متهمان و بزه‌دیدگان به این حقوق شهروندی، محرومیت نسبی را ایجاد کرده است؛ به طوری که همواره شهروندان ضعیف در معرض محرومیت از حقوق شهروندی خواهند بود. در این حالت، ممکن است نگرش مجریان به اجرای حقوق شهروندی به اقشار خاص سیاسی و اجتماعی معطوف شود و این موضوع، اجرای مطلوب حقوق شهروندی را با چالش مواجه خواهد ساخت.

نظریه‌های اکولوژیکی (بوم‌شناختی)

مطالعه اکولوژیکی پدیده‌ها را توضیح می‌دهد و رابطه آنها را با محیط روشن می‌کند. مکتب اکولوژیکی جرم را تابعی از تغییرات اجتماعی می‌داند که جدای از تغییر محیطی به وقوع می‌پیوندد. مکتب اکولوژیکی نخستین بار در شیکاگو ایالات متحده، در دهه‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۳۰ و با تأثیرپذیری از کارهای ارنست دلبیو برجس^۱، رابرت ازا پارک^۲ و دیگران به وجود آمد. این افراد تلاش کردند رابطه بین جرم و اکولوژی را در شیکاگو تبیین کنند. برجس و همکارانش، ویژگی‌های شهر و تغییر اجتماعی و توضیح رفتارهای شهروندان را به وسیله نظریه «دوایر متحدالمرکز» مطالعه کرده‌ان. رهیافت دوایر متحدالمرکز، در مطالعه شهر شیکاگو توسعه یافته است؛ اما آن را می‌شود به شهرهای دیگر هم تعمیم داد. تئوری دوایر متحدالمرکز، شهر را به ۵ منطقه تقسیم می‌کند. برجس و پارک، معتقدند در تبیین جرم، بزهکاری و دیگر اعمال خلاف، منطقه اصلی و کلیدی، منطقه انتقالی است؛ زیرا این منطقه به دلیل رفت و آمدهای زیاد تجاری، برای زندگی مناسب نیست. کیفیت خانه‌های این منطقه، برای زندگی مناسب نیست و قواعد آنها نیز ثبات ندارند. افراد به محض اینکه از نظر اقتصادی بهبود یابند، این منطقه را ترک می‌کنند. مردم شهر به وسیله نیروهای شغلی و اقتصادی از هم جدا می‌شوند. افراد کم‌درآمد بیشتر کارگران مبتدی هستند و در منطقه انتقالی زندگی می‌کنند و این امر، به تبعیض نژادی و قومی بسیار

¹ Birges

² Park

³ Marshal

شود. برای اجرای حقوق شهروندی باید باورها، پندارها و برداشت‌هایی ایجاد شود تا مردم حقوق شهروندی را به صورت یک باور فرهنگی بپذیرند و این باور فرهنگی اعتقادی است که حتی بدون نیاز به استدلال، پذیرش نسبی عموم افراد را به همراه داشته باشد (بشیریه، ۱۳۸۶: ۲۰).

اشاعه فرهنگی

به طور معمول، «اشاعه فرهنگی» تأثیرگذاری فرهنگ‌ها بر یکدیگر در طی زمان‌های گذشته است. بنا به اظهار نظر اندیشمندان انسان‌شناسانه، فرهنگ امری مسری است. فرهنگ‌ها همیشه با یکدیگر در ارتباط بوده‌اند و اشاعه فرهنگی به طور مداوم در طول تاریخ رخ داده است و تاکنون نیز ادامه دارد. این موضوع به این معناست که سنت‌ها، اعتقادات، روش‌ها، قصه‌های عامیانه، ابزار و امور زینتی و... احتمال دارد از جامعه یا فرهنگی به سایر جوامع اشاعه یابد و در آنها رواج پیدا کند. برای رسیدن به این امر، یک رگه فرهنگی باید بتواند راه‌حل بهتری برای حل مسائل و دست‌یافتن به ابزار بهتر ارائه دهد یا نیرویی برای اشاعه خود به همراه داشته باشد تا به کمک گروهی از مردم به آن توجه کند و سپس پذیرفته شود (آشوری، ۱۳۸۰: ۹۶).

یکی از عناصر فرهنگی عقیده عمومی است. در حکومت‌های دموکراسی، عقیده عمومی جامعه نماینده خواست‌های افراد است که به تدریج در امر قانون‌گذاری تأثیر می‌گذارد. رابطه متقابل عقیده عمومی و قانون به دو صورت است: ۱- عقیده عمومی بر پیدایش قوانین تأثیر می‌گذارد و ۲- عقیده عمومی در قضاوت دادگاه‌ها نیز مؤثر است. قضاوت، مانند سایر اعضای جامعه از عقاید و افکار زمان خود تأثیر می‌پذیرند و مسلماً عقیده آنان نسبت به مسائل گوناگون، به شکل مستقیم در چگونگی برداشت و تفسیر آنها از قوانین تأثیر دارد (مربیجی، ۱۳۸۰: ۷۹). تقلید حقوق شهروندی از فرهنگ غریبومی ممکن است بستر لازم را برای اشاعه فرهنگی فراهم کند و به تبع آن، عقیده افراد جامعه و مجریان را تغییر دهد. در این صورت، به جای آنکه عقیده عمومی بر اجرای قانون تأثیر بگذارد، قانون وارداتی (اشاعه فرهنگی) بر عقیده عمومی تأثیر

عزیمت نظریه‌های شهروندی معاصر محسوب می‌شود و حاوی چند مضمون کلیدی است که آنها عبارت‌اند از: تعریف شهروندی به عنوان پایگاه اجتماعی، گسترش تاریخی شهروندی سده‌های ۱۸ تا ۲۰ و شکل‌گیری و ابعاد سه‌گانه شهروندی (Marshall, 1964: 4).

تأخر فرهنگی^۱

تأخر فرهنگی مفهومی است که ویلیام اگبرن^۲ (1886-1959)، جامعه‌شناس آمریکایی مطرح کرد. در نظریه اگبرن، تأخر فرهنگی با مفهوم تطبیق با محیط جدید همراه است. سازش و تطابق اجتماعی را به دو شکل می‌شود تصور کرد: یکی سازش و تطابق انسان با فرهنگ و دیگری هماهنگی و سازش میان قسمت‌های مختلف یک فرهنگ است. نظریه تأخر فرهنگی اگبرن، به حالت دوم، یعنی مشکل تطبیق قسمت‌های مختلف یک فرهنگ مربوط است که این قسمت‌ها به دلیل سرعت تغییر و تحول از یکدیگر جدا شده‌اند. قسمت‌های مختلف یک فرهنگ (عناصر مادی و غیرمادی فرهنگ) به یک سنت و آهنگ تغییر نمی‌کنند (قلی‌زاده، ۱۳۷۴: ۷۴). تأخر فرهنگی، از دیربگی یا پس‌افتادگی فرهنگ معنوی از فرهنگ مادی ناشی می‌شود؛ زیرا فرهنگ معنوی ریشه‌دارتر، عمیق‌تر و گسترده‌تر است و مانند فرهنگ مادی به سرعت تغییر نمی‌کند. دلیل این امر، این است که بنابر اصل «مقاومت فرهنگی متفاوت» پذیرفتن تغییر یا مقاومت در برابر آن، در تمام اجزا و قسمت‌ها و عناصر فرهنگی به یک شکل و اندازه نیست و در برخی فرهنگ‌ها مثل فرهنگ مادی زودتر و در فرهنگ معنوی دیرتر صورت می‌گیرد (قرائی‌مقدم، ۱۳۷۴: ۱۶۲).

آداب و رسوم و پندارهای عمومی از جمله عناصر فرهنگی موجود در جامعه هستند. قوانین بر انتظارات مردم هر جامعه مبتنی است؛ به همین دلیل، قبل از تصویب قانون و ایجاد فرهنگ مادی لازم است آداب و رسوم و باورهای مغایر با قانون، در میان افراد جامعه (به‌طور عام) و مجریان (به‌طور خاص) تغییر کند و به عبارت دیگر، فرهنگ غیرمادی نهادینه

^۱ Cultural Lag

^۲ William Fielding Ogburn

می‌گذارد و چه بسا مقاومت مجریان حقوق شهروندی در مقابل این فرهنگ، اجرای حقوق شهروندی را با چالش مواجه سازد.

سرمایه فرهنگی

نخستین بار پیر بوردیو در اوایل دهه ۱۹۶۰ از اصطلاح سرمایه فرهنگی استفاده کرده است (تراسبی، ۱۳۸۲: ۶۸). از نظر بوردیو سرمایه فرهنگی ممکن است به ۳ شکل وجود داشته باشد: ۱- بیانگر چیزهایی است که افراد می‌دانند و همچنین، قادرند انجام بدهند. به عبارت دیگر، سرمایه فرهنگی تجسم یافته، توانایی‌های بالقوه‌ای است که به تدریج بخشی از وجود افراد شده و در او تثبیت شده‌اند؛ ۲- سرمایه فرهنگی عینیت یافته: منظور از این نوع سرمایه، کالاهای فرهنگی و اشیاء مادی از قبیل کتاب، نقاشی و آثار هنری است و ۳- سرمایه فرهنگی نهادینه شده: این شکل از سرمایه فرهنگی نیز مواردی مثل صلاحیت‌های تحصیلی را در بر می‌گیرد که در قالب مدارک و مدارج تحصیلی نمود پیدا می‌کند و به دارنده آنها هم از نظر قانونی و هم از نظر عرفی ارزش اجتماعی ارزش هنجار شده می‌دهد (Bourdieu, 1977: 42).

چارچوب نظری

بر اساس نظریه برچسب‌زنی، انحراف ثانویه افراد جامعه، از طریق نگرش منفی مجریان عدالت کیفری ایجاد می‌شود. بعضی موضوعات نگرش به مجرم‌بودن متهمان را در نزد مجریان افزایش می‌دهد و این موارد از جمله آنها هستند: دستگیری‌های مکرر مجرمان سابقه‌دار، مشاهده روزانه آنان در معابر و مسیرها، دریافت گزارش‌های بد از افراد سابقه‌دار و اولویت دستگیری سابقه‌داران در اجرای طرح‌های انتظامی. این نگرش باعث می‌شود شهروندان بی‌گناه، همواره در مظان اتهام قرار بگیرند و سلب آزادی و رفتارهای غلط، به اقدام عادی مجریان تبدیل شود؛ به این ترتیب، وجود نگرش منفی در مجریان حقوق شهروندی نسبت به افراد سابقه‌دار و متهم، آنها را همواره در معرض تحقیر، دستگیری، ارتکاب جرم و محکومیت‌های بلندمدت قرار خواهد داد و حقوق شهروندی

آنان را ضایع خواهد کرد. همچنین، طبق این دیدگاه احتمال مجرم‌بودن متهمان، با اصل برائت جایگزین خواهد شد؛ بنابراین، نگرش مجریان به امکان مجرم‌بودن متهمان، از جمله موانع اجتماعی برای اجرای حقوق شهروندی به شمار می‌آید. نظریه فشار، انحراف و رفتار مجرمانه افراد جامعه را تابع تفاوت بین اهداف و ابزار می‌داند. این تفاوت را می‌شود در بین مجریان و درباره حقوق شهروندی بررسی کرد. در حال حاضر، حقوق شهروندی به شکل هدفی مشروع در حال ترویج و رعایت آن، امری پسندیده و توصیه شده است و برای استفاده از این حقوق، وجود ابزار، وسایل و برخی فرصت‌ها ضرورت دارد. نامتناسب بودن حقوق شهروندی و ابزار رسیدن به آن، فشار مضاعفی را بر مجریان حقوق شهروندی وارد می‌کند؛ چنانکه ممکن است آنان برای کاستن از این فشار، از اجرای آن به بهانه‌های مختلف خودداری یا با تعریف هدف‌های جایگزین، به رویکرد امنیت‌مدار گرایش پیدا کنند. با این وصف، گرایش مجریان به رویکرد امنیت‌مدار، ممکن است اجرای حقوق شهروندی را با مانع اجتماعی مواجه کند. بنا بر نظریه محرومیت نسبی، رفتارهای مجرمانه و انحراف افراد جامعه از نابرابری‌ها و محرومیت‌های اجتماعی افراد سرچشمه می‌گیرد. حقوق شهروندی باید در بین تمام شهروندان یکسان باشد. شهروندان همان گونه که تعهداتی به جامعه دارند، از آن انتظاراتی دارند و یکی از این انتظارات رعایت حقوق آنها به صورت شهروند است. چنانچه حقوق شهروندی در دستگاه قضایی و نزد ضابطان به گونه‌ای اجرایی شود که افراد قدرتمند و مجرمان یقه‌سفید، به راحتی و به واسطه امتیازات در نظر گرفته شده، تبرئه شوند و از مجازات‌هایی یابند، احساس نابرابری در سایر افراد گسترش می‌یابد و محرومیت نسبی بستر لازم را برای طغیان و سرکشی آنان در پی خواهد داشت. رفتارهای محترمانه با بزه‌دیدگان یا شاکیان بانفوذ و ثروتمند، در مقابل بزه‌دیدگان فقیر و ضعیف، از این دسته محرومیت‌ها تلقی می‌شود که این نوع رفتارها توان دسترسی به ارزش‌های حقوق شهروندی را برای محرومان و اقشار ضعیف از بین می‌برد. با این وصف، ملاحظات سیاسی و اجتماعی ممکن است اجرای حقوق

شهروندی را با مانع اجتماعی مواجه سازد.

هدف نظریهٔ اکولوژی اجتماعی نشان‌دادن تأثیر ساختار شهری و همبستگی اجتماعی در وقوع رفتارهای مجرمانه است. برای اجرایی شدن مطلوب حقوق شهروندی باید به تمام نقاط شهر و شهروندان توجه کرد. حقوق شهروندی قانون آیین دادرسی کیفری بدون توجه به محل سکونت و منطقهٔ شخص متهم یا بزه‌دیده، باید به‌طور برابر اجرایی شود. تفتیش و بازرسی مناطق به اصلاح جرم‌خیز شهری به دلیل نگرش امنیت‌مدار مجریان دربارهٔ افزایش میزان جرم در این مناطق، همواره شهروندان آنها را در معرض نقض حریم خصوصی، ایجاد محدودیت تردد، اتخاذ تدابیر سخت‌گیرانه پیشگیری از جرم و به‌طور کلی نقض حقوق شهروندی قرار خواهد داد؛ بنابراین، گرایش مجریان به رویکرد امنیت‌مدار، ممکن است اجرای حقوق شهروندی را با مانع اجتماعی مواجه سازد.

نظریهٔ اجتماعی مارشال، نقش سرمایه‌داری و اختلاف طبقاتی را در اجرای حقوق شهروندی ارزیابی می‌کند. تبعات و پیامدهای اجتماعی سرمایه‌داری با کمک موارد ذکر شده در قانون حقوق شهروندی کاسته شده؛ اما در برخی موارد به این موضوع توجه نشده است. سیاست‌های داخلی مانند اتخاذ رویکرد امنیت‌مدار، تسامح به صفر، برخورد قهرآمیز با جرائم خرد (نظریهٔ پنجره‌های شکسته) متهمان ضعیف و طبقه اجتماعی ضعیف را آماج رفتار سخت‌گیرانه و کیفری قرار داده است؛ درحالی‌که طیف سرمایه‌داری از این رفتار مستثنی می‌شوند یا سیاست تورم‌زدایی کیفری با تمکن مالی طبقات سرمایه‌دار شکل می‌گیرد و در این فرایند، ممکن است مجرمان طبقات ضعیف آسیب ببینند و آزادی آنها محدود شود. با این وصف، ملاحظات سیاسی و اجتماعی ممکن است اجرای حقوق شهروندی را با مانع اجتماعی مواجه سازد.

نظریهٔ تأخر فرهنگی به نامتناسب بودن زمان ایجاد فرهنگ مادی و غیرمادی اشاره دارد؛ به‌طوری‌که این اختلاف، به رد کردن فرهنگ حاکم منجر می‌شود. تغییر ناهماهنگ فرهنگ غیرمادی و مادی نسبت به نوآوری‌ها و مقررات جدید حقوق شهروندی، تأخر فرهنگی و مقاومت مجریان را در

پذیرش آن به دنبال خواهد داشت. وقتی که فرهنگ مادی حقوق شهروندی، یعنی ایجاد تشکیلات و تغییر رویه ایجاد شده است، فراهم‌نبودن بستر ایجاد فرهنگ غیرمادی، یعنی آداب و رسوم، سنت‌ها، اخلاقیات، اعتقادات، باورها و آموزش و پرورش، تأخر فرهنگی و در نتیجه، عملی نشدن حقوق شهروندی را در پی خواهد داشت. در چنین وضعیتی مجربانی که اعتقادی به رعایت حقوق فرد بزه‌دیده و متهم ندارند یا آداب و رسوم سازمانی آنها متناسب با این حقوق شکل نگرفته باشد، با وجود ابلاغ قانون و وجود ضمانت اجرا به بهانه‌های مختلف از اجرای آن خودداری می‌کنند. همچنین، این افراد ممکن است این حقوق را به شکلی اجرا کنند که از ماهیت اصلی خود خارج شود. برای مثال، با توجه به ایجادنشدن بستر فرهنگ غیرمادی معاینهٔ پزشکی متهم مدنظر یا ضوابط مراقبت متهم در قانون، با تولید فرم‌های مخصوص و امضاگرفتن از متهم انجام می‌شود و در این روند، تغییر رویهٔ محسوسی مشاهده نمی‌شود. با این وصف، متناسب‌نبودن فرهنگ مادی و غیرمادی ممکن است از جمله موانع فرهنگی اجرای حقوق شهروندی محسوب شود.

اشاعهٔ فرهنگی به غلبهٔ یک فرهنگ بر فرهنگ دیگر اشاره دارد؛ به صورتی که فرهنگ برتر فرهنگ پذیرنده را در اختیار می‌گیرد. در این قانون، پیش‌بینی نوآوری‌ها و مقررات جدید حقوق شهروندی با تقلید از کشورهایی چون فرانسه، مصر و برخی از کشورهای دیگر، بستر اشاعهٔ فرهنگی را ایجاد کرده و فشارهای بین‌المللی در زمینهٔ حقوق بشر، به اشاعهٔ فرهنگی اجباری منجر شده است. تأثیر رسانه‌های بیگانه و معاند، نوعی اشاعهٔ فرهنگی غیرمستقیم را ایجاد می‌کند که این اشاعه ممکن است به تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی منجر شود و ضمن رشد اختلافات فرهنگی بستر لازم را برای رد کردن و اجرانکردن آن به دست مجریان ایجاد کند. برای نمونه، حضور وکیل در کلانتری‌ها به تقلید از قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، در مادهٔ ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است؛ درحالی‌که در کلانتری‌ها فرهنگ پذیرش وکیل برای متهم، نهادینه نشده است و زیرساخت فرهنگی لازم برای آن وجود ندارد. این موضوع در اصلاحات

سیستم‌های اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌ساز را شامل می‌شود و به شکل مهمی برای رعایت حقوق متهمان تحت نظر و بدرقه آنان نقش ایفا می‌کند. همچنین، سرمایه فرهنگی نهادینه شده، مواردی چون گذراندن دوره‌های مختلف آموزشی مجریان و اخذ کارت مخصوص یا مدارک این دوره‌ها را در بر می‌گیرد که این موضوع هم به‌طور چشمگیری در اجرای حقوق شهروندی نقش دارد؛ به این ترتیب، کمبود سرمایه فرهنگی ممکن است از جمله موانع فرهنگی اجرای حقوق شهروندی قلمداد شود.

در جدول، خلاصه نظریه‌های فرهنگی و اجتماعی ارائه شده که با تلفیق آنها با وضعیت جامعه آماری موجود در قسمت چارچوب نظری، فرضیه‌های مقاله استخراج شده است.

انجام شده در قانون دیده می‌شود؛ بنابراین، تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی را از جمله موانع فرهنگی اجرای حقوق شهروندی می‌دانند.

نظریه سرمایه فرهنگی ۳ نوع سرمایه فرهنگی تجسم یافته، عینیت یافته و نهادینه شده را در جامعه تبیین کرده است که از طریق آنها می‌شود فرهنگ را ارتقا داد. این سرمایه در اجرای صحیح حقوق شهروندی نقش دارد. سرمایه تجسم یافته، عواملی مانند مهارت و توانایی ذاتی و اکتسابی مأموران اجرایی را در بر می‌گیرد و به همین دلیل، ممکن است در زمینه رفتار و گفتار محترمانه با فرد بزه‌دیده و متهم، به‌طور مهمی نقش داشته باشد. سرمایه فرهنگی عینیت یافته، مسائلی مانند ابزار و وسایل، از جمله تحت نظرگاه‌های مناسب، مکان و تجهیزات مناسب برای کشف جرم، وجود نشریات و

جدول شماره ۳- خلاصه نظریه‌های موانع اجتماعی فرهنگی

موانع	نظریه	نظریه پردازان	مضمون استفاده شده از نظریه
اجتماعی	برجسب‌زنی فشار محرومیت نسبی اکولوژیکی	ادوین. م. لمرت و هاوارد بکر مرتن، کوهن، کلوارد و اوهلین جیودیس بلاو و پیتر بلاو برجس و پارک	گرایش مجریان حقوق شهروندی به مجرم‌دانستن متهمان گرایش مجریان حقوق شهروندی به رویکرد امنیت‌مدار ملاحظات سیاسی و اجتماعی مجریان حقوق شهروندی گرایش مجریان حقوق شهروندی به رویکرد امنیت‌مدار ملاحظات سیاسی و اجتماعی مجریان حقوق شهروندی
فرهنگی	تأخر فرهنگی اشاعه فرهنگی سرمایه فرهنگی	ویلیام اگبرن رالف لیتون پیر بوردیو	تناسب‌نداشتن فرهنگ غیرمادی نسبت به فرهنگ غیرمادی تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی کمبود سرمایه فرهنگی

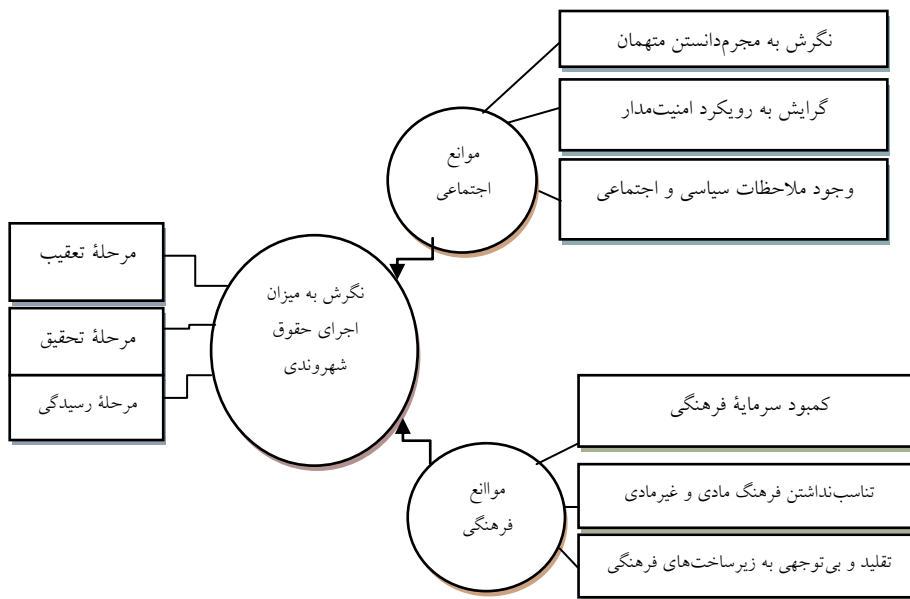
فرضیه‌های پژوهش

باتوجه به مبانی و چارچوب نظری پژوهش، فرضیه‌ها و نیز مدل مدنظر ما عبارت‌اند از:

۱- در مرحله تعقیب، تحقیق و رسیدگی بین موانع اجتماعی و نگرش به اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد؛ به‌طوری که با افزایش موانع اجتماعی نگرش مجریان به اجرای

حقوق شهروندی منفی تر می‌شود.

۲- در مرحله تعقیب، تحقیق و رسیدگی بین موانع فرهنگی و نگرش به میزان اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد؛ به صورتی که با افزایش موانع فرهنگی، نگرش مجریان به اجرای حقوق شهروندی منفی تر می‌شود.

مدل نظری پژوهش

در نهایت، هر میزان تناسب فرهنگ مادی و معنوی کمتر باشد، نگرش به اجرای حقوق شهروندی منفی تر می شود و هر قدر تقلید و بی توجهی به زیرساخت های فرهنگی بیشتر باشد، نگرش به اجرای حقوق شهروندی منفی تر می شود. همچنین، هر چقدر میزان سرمایه فرهنگی کمتر باشد، نگرش به اجرای حقوق شهروندی نیز منفی تر می شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر کنترل وضعیت پژوهش، یک بررسی پیمایشی، از نظر هدف، یک بررسی کاربردی^۱، از نظر وسعت پهنانگر^۲ و از نظر زمانی یک بررسی مقطعی^۳ است. جامعه آماری مدنظر ما تمام ضابطان آموزش دیده نیروی انتظامی استان اصفهان، به تعداد ۱۷۰۰ نفر، قضات شاغل در دادرهای عمومی و انقلاب استان اصفهان، به تعداد ۷۰۰ نفر و قضات شاغل در دادگاه های جزایی استان اصفهان به تعداد ۴۰۰ نفر هستند. شیوه نمونه گیری غیر احتمالی بوده و تعداد حجم نمونه، براساس فرمول کوکران با بیشترین حجم (دقت

در مدل نظری پژوهش، یکی از موانع اجرای حقوق شهروندی موانع اجتماعی است. به طور کلی، موانع اجتماعی در موضوعات نگرش به مجرم دانستن متهمان، وجود رویکرد امنیت مدار مجریان به حقوق شهروندی و وجود ملاحظات سیاسی و اجتماعی دسته بندی شده است؛ به طوری که هر کدام از این موضوعات در مراحل تعقیب، تحقیق و رسیدگی بر نگرش به اجرای حقوق شهروندی تأثیرگذار هستند. هر مقدار نگرش به مجرم دانستن متهمان و رویکرد امنیت مدار در متولیان اجرای حقوق شهروندی افزایش پیدا کند، نگرش به اجرای حقوق شهروندی کاسته می شود و هر قدر ملاحظات سیاسی و اجتماعی در متولیان اجرای حقوق شهروندی بیشتر شود، رعایت حقوق شهروندی کمتر می شود.

در این مدل، یکی از دیگر موانع اجرای حقوق شهروندی، موانع فرهنگی است. به طور کلی، موانع فرهنگی در موضوعات تناسب نداشتن فرهنگ مادی نسبت به فرهنگ غیرمادی، تقلید و بی توجهی به زیرساخت های فرهنگی و کمبود سرمایه فرهنگی دسته بندی شده است؛ به صورتی که هر کدام از این موضوعات، در مراحل تعقیب، تحقیق و رسیدگی بر اجرای حقوق شهروندی تأثیر می گذارند.

¹ Applied

² Extensive

³ Cross sectional

دادسرا (مرحله تحقیق) و ۳۴ نفر مربوط به مقامات قضایی دادگاه‌ها (مرحله رسیدگی) هستند. برای گردآوری داده‌ها نیز از ابزار پرسش‌نامه استفاده شده است.

برآورد $d = 0/05$ ، حداکثر واریانس $pq = 0/25$ و سطح اطمینان ۹۵ درصد) مشخص شده است؛ به طوری که از ۲۲ شهرستان استان اصفهان، ۲۸۰ نفر از ضابطان مربوط به دادگستری (مرحله تعقیب) ۴۵ نفر مربوط به مقامات قضایی

جدول شماره ۴- شاخص‌های اصلی پژوهش و تعداد گویه‌های شاخص‌ها

مفاهیم	تعداد گویه (مرحله تعقیب)	ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه (مرحله تحقیق)	ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه (مرحله رسیدگی)	ضریب آلفای کرونباخ
حقوق شهروندی	۲۰	۰/۸۸	۲۰	۰/۷۸	۱۱	۰/۵۱
موانع اجتماعی	۲۲	۰/۷۰	۲۴	۰/۶۷	۱۹	۰/۸۷
موانع فرهنگی	۳۵	۰/۹۳	۳۳	۰/۹۰	۲۵	۰/۹۵

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

دادستان، ۸/۹ درصد معاون دادستان، ۳۳/۳ درصد بازپرس و ۵۳/۳ درصد دادیار هستند و سمت ۵۰ درصد از قضات دادگاه‌ها، ریاست شعبه کیفری ۱، ۲۰/۶ درصد ریاست شعبه کیفری ۲، ۱۴/۷ درصد ریاست شعبه دادگاه اطفال، ۵/۹ درصد ریاست شعبه اطفال و ۸/۸ درصد رئیس یا مستشار تجدید نظر است.

در این پژوهش، میانگین سنی ضابطان ۳۳/۵۲ سال، قضات دادسرا ۳۳ سال و قضات دادگاه ۳۴/۷۹ است. سمت ۱۲/۵ درصد از ضابطان رئیس، ۸/۵ درصد معاون، ۱۴/۳ درصد افسر نگهبان و نیروی قضایی، ۵۱/۵ درصد نیروی اجرایی و ۱۳/۲ درصد نیروی اداری است. همچنین، ۴/۴ درصد از قضات،

جدول شماره ۵- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان آشنایی آنان با قوانین مربوط به حقوق شهروندی

گویه‌ها	ضابطان		قضات دادسرا		قضات دادگاه	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
اصلا	۱/۸	۵	-	-	-	-
کم	۷/۶	۲۱	۸/۹	۴	-	-
تاحدی	۶۳/۳	۱۷۶	۵۵/۶	۲۵	۴۷/۱	۱۶
زیاد	۲۷/۳	۷۶	۳۵/۶	۱۶	۵۲/۹	۱۸
جمع	۱۰۰	۲۷۸	۱۰۰	۴۵	۱۰۰	۳۴
میانگین	۳/۱۶		۳/۲۶		۳/۵۲	

درصد به میزان کم، ۵۵/۶ درصد تا حدی و ۳۵/۶ درصد به میزان زیادی با قوانین حقوق شهروندی آشنایی دارند. در میان قضات دادگاه هم، ۴۷/۱ درصد تا حدی و ۵۲/۹ درصد به میزان زیاد با این قوانین آشنا هستند.

مطابق داده‌های جدول، ۱/۸ درصد ضابطان اصلا با قوانین مربوط به حقوق شهروندی آشنایی ندارند؛ در حالی که ۷/۶ درصد کم، ۶۳/۳ درصد تا حدی و ۲۷/۳ درصد به میزان زیادی با این قوانین آشنا هستند. در میان قضات دادسرا ۸/۹

جدول شماره ۶- توصیف مفهوم میزان اجرای حقوق شهروندی از دیدگاه پاسخگویان

انحراف معیار	میانگین	حداکثر	حداقل	تعداد	اجرای حقوق شهروندی
۰/۳۸۸	۲/۷۰	۴/۰۵	۱/۸۵	۲۸۰	ضابطان
۰/۴۰۲	۳/۲۴	۳/۸۵	۲/۵۵	۴۵	قضات دادسرا
۰/۳۸۶	۲/۹۰	۳/۸۳	۲/۰۹	۳۴	قضات دادگاه

ضابطان میانگین نگرش به اجرای حقوق شهروندی ۲/۷۰، در میان قضات دادگاه ۲/۹۰ و در میان قضات دادسرا ۳/۲۴ است؛ به این ترتیب، در زمینه اجرای حقوق شهروندی بیشترین میزان نگرش مثبت به قضات دادسرا و کمترین میزان نگرش مثبت به ضابطان تعلق دارد.

باتوجه به اینکه اجرای حقوق شهروندی براساس مجموعه سؤالاتی اندازه گیری شده (طیف حقوق شهروندی) و برای تحلیل آن میانگین نظر هر پاسخگو و نیز پاسخگویان به صورت طیفی محاسبه شده است، در این جدولها حداقل و حداکثر، کمترین و بیشترین نمره مشاهده شده طیف را نشان می دهند. با در نظر گرفتن اطلاعات مندرج در جدول، در میان

جدول شماره ۷- میزان موانع اجتماعی اجرای حقوق شهروندی از دیدگاه پاسخگویان

انحراف معیار	میانگین	حداکثر	حداقل	تعداد	موانع اجتماعی
۰/۲۷۴	۳/۲۱	۴/۰۵	۲/۳۲	۲۸۰	ضابطان
۰/۳۸۳	۳/۰۴	۴/۱۷	۲/۳۳	۴۵	قضات دادسرا
۰/۵۹۴	۳/۰۶	۴/۱۱	۱/۸۴	۳۴	قضات دادگاه

بنابراین، بیشترین میانگین موانع اجتماعی به ضابطان و کمترین میانگین موانع اجتماعی به قضات دادسرا مربوط می شود.

باتوجه به داده های مندرج در این جدول، میانگین موانع اجتماعی حقوق شهروندی در میان ضابطان ۳/۲۱، در میان قضات دادگاه ۳/۰۶ و در میان قضات دادسرا ۳/۰۴ است؛

جدول شماره ۸- میزان موانع فرهنگی اجرای حقوق شهروندی از دیدگاه پاسخگویان

انحراف معیار	میانگین	حداکثر	حداقل	تعداد	موانع فرهنگی
۰/۳۴۸	۲/۶۲	۳/۵۱	۱/۵۷	۲۸۰	ضابطان
۰/۳۲۳	۲/۵۱	۳/۰۹	۱/۸۵	۴۵	قضات دادسرا
۰/۵۸۴	۲/۵۹	۳/۴۰	۱/۵۲	۳۴	قضات دادگاه

شهروندی بیشترین میانگین موانع فرهنگی به ضابطانو کمترین میانگین موانع فرهنگی به قضات دادگاه تعلق دارد.

طبق اطلاعات این جدول، میانگین موانع فرهنگی حقوق شهروندی در میان ضابطان ۳/۰۷، در میان قضات دادسرا ۲/۸۰ و در میان قضات دادگاه ۲/۲۶ است و در زمینه اجرای حقوق

جدول شماره ۹- میزان ابعاد موانع اجتماعی و فرهنگی اجرای حقوق شهروندی از دیدگاه پاسخگویان

قضات دادگاه		قضات دادسرا		ضابطان		ابعاد موانع
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۳/۶۴	۰/۷۴۱	۴/۲۴	۰/۶۳۸	۴/۰۶	۰/۷۹۶	گرایش به اصل مجرم‌دانستن
۲/۵۲	۰/۶۴۷	۲/۶۸	۰/۴۸۱	۲/۹۷	۰/۵۹۵	گرایش به رویکرد امنیت‌مدار
۲/۸۰	۰/۸۶۷	۲/۹۸	۰/۷۲۴	۲/۷۰	۰/۸۰۲	ملاحظات سیاسی و اجتماعی
۲/۲۵	۰/۵۷۳	۲/۳۱	۰/۴۹۸	۲/۷۲	۰/۷۶۷	نداشتن تناسب فرهنگ مادی و معنوی
۳/۲۱	۰/۷۰۴	۳/۱۸	۰/۶۶۷	۳/۰۳	۰/۵۰۴	تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی
۲/۳۹	۰/۶۷۰	۲/۲۹	۰/۳۰۳	۲/۴۵	۰/۳۷۰	کمبود سرمایه فرهنگی

۲/۴۵، قضات دادسرا ۲/۲۹ و قضات دادگاه ۲/۳۹ است.

یافته‌های استنباطی

در این قسمت، یافته‌های پژوهش در رابطه با متغیرهای زمینه‌ای و نگرش به اجرای حقوق شهروندی در جدول‌ها مقایسه و تحلیل می‌شود. گفتنی است در مدل نظری، حقوق شهروندی در ۳ مرحله تعقیب، تحقیق و رسیدگی تعریف شده‌اند؛ به طوری که مرحله تعقیب مربوط به ضابطان، مرحله تحقیق مربوط به قضات دادسرا و مرحله رسیدگی مربوط به قضات دادگاه است. باتوجه به این مسئله، در پژوهش حاضر، تحلیل استنباطی در ۳ مرحله و در بین ۳ دسته از مجریان حقوق شهروندی انجام شده است.

یافته‌های پژوهشی این جدول نشان می‌دهد میانگین

گرایش ضابطان به اصل مجرم‌دانستن ۴/۰۶، قضات دادسرا ۴/۲۴ و قضات دادگاه ۳/۶۴ است. همچنین، براساس این نتایج، میانگین گرایش ضابطان به رویکرد امنیت‌مدار ۲/۹۷، قضات دادسرا ۲/۶۸ و قضات دادگاه ۲/۵۲ است. در این یافته‌ها میانگین ملاحظات سیاسی و اجتماعی ضابطان ۲/۷۰، قضات دادسرا ۲/۹۸ و قضات دادگاه ۲/۸۰ است.

مطابق نتایج پژوهشی جدول تناسب‌نداشتن فرهنگ مادی و معنوی در میان ضابطان ۲/۷۲، در میان قضات دادسرا ۲/۳۱ و در میان قضات دادگاه ۲/۲۵ است. در این زمینه، میانگین تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی در میان ضابطان ۳/۰۳، در میان قضات دادسرا ۳/۱۸ و در میان قضات دادگاه ۳/۲۱ است. همچنین، میانگین کمبود سرمایه فرهنگی ضابطان

جدول شماره ۱۰- همبستگی بین متغیرهای زمینه‌ای متولیان و نگرش به اجرای حقوق شهروندی

قضات دادگاه		قضات دادسرا		ضابطان		مفاهیم
معنا داری	همبستگی	معنا داری	همبستگی	معناداری	همبستگی	
۰/۷۵۲	-۰/۰۵۶	۰/۰۰۹	-۰/۳۸۵	۰/۲۷۹	-۰/۰۶۶	سن
۰/۰۹۰	۲/۲۳۳	۰/۱۴۰	۱/۹۳۱	۰/۰۰۰	-۰/۲۲۸	سمت
۰/۶۲۲	۰/۲۴۸	۰/۹۳۱	۰/۰۷۱	۰/۰۱۰	۰/۱۵۵	آشنایی با حقوق شهروندی
-	-	-	-	۰/۰۴۳	۰/۱۲۱	آشنایی با قانون آیین دادرسی کیفری

رابطه منفی دارد ($r = -0/385$ و $sig = 0/009$) به صورتی که هرچه سن قضات دادسرا بیشتر می‌شود، نگرش آنها به میزان

مطابق اطلاعات مندرج در جدول، سن قضات دادسرا با نگرش به میزان اجرای حقوق شهروندی به‌طور معناداری

آشنایی ضابطان با قوانین آیین دادرسی کیفری افزایش یابد، به همان میزان نگرش آنها درخصوص افزایش اجرای حقوق شهروندی مثبت تر می شود.

باتوجه به داده های مندرج در جدول، می شود چنین استنباط کرد که بین نگرش ضابطان درخصوص میزان اجرای حقوق شهروندی و میزان آشنایی آنها با قوانین مربوط به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد و جهت رابطه مثبت است ($s = 0/155$ و $sig = 0/010$). یعنی هرچه میزان آشنایی ضابطان با قوانین مربوط به حقوق شهروندی افزایش یابد، به همان میزان، نگرش آنها درباره اجرای حقوق شهروندی مثبت تر خواهند داشت. این در حالی است که بین نگرش قضات دادسرا و دادگاه با میزان آشنایی آنها با قوانین مربوط به حقوق شهروندی رابطه ای وجود ندارد.

در این قسمت، رابطه موانع فرهنگی و موانع اجتماعی به همراه ابعاد آنها (با میزان نگرش به اجرای حقوق شهروندی بررسی می شود.

اجرای حقوق شهروندی منفی تر می شود و به عبارتی دیدگاه قضات جوان تر دادسرا به اجرای حقوق شهروندی مثبت تر است؛ درحالی که رابطه میان سن ضابطان و قضات دادسرا با نگرش به میزان اجرای حقوق شهروندی معنادار نیست. داده های ثبت شده در جدول نشان می دهد بین نگرش ضابطان درخصوص میزان اجرای حقوق شهروندی و سمت آنها رابطه وجود دارد و جهت رابطه منفی است ($s = -0/228$ و $sig = 0/000$) به طوری که هرچه سمت پاسخگویان کم اهمیت تر باشد، به همان میزان، نگرش آنها درباره میزان اجرای حقوق شهروندی مثبت تر می شود. این در حالی است که بین نگرش قضات دادسرا و دادگاه با سمت آنها رابطه ای وجود ندارد.

براساس نتایج پژوهشی جدول، بین نگرش ضابطان درباره میزان اجرای حقوق شهروندی و میزان آشنایی آنها با قانون آیین دادرسی کیفری رابطه وجود دارد و جهت رابطه مثبت است ($s = 0/121$ و $sig = 0/043$). یعنی هرچه میزان

جدول شماره ۱۱- همبستگی بین متغیرهای بررسی شده با نگرش به اجرای حقوق شهروندی

ضابطان		قضات دادسرا		قضات دادگاه		متغیرهای پژوهش
Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	
0/017	-0/110	0/470	-0/172	0/330	-0/143	موانع اجتماعی
0/000	0/160	0/293	0/076	0/668	-0/231	گرایش به اصل مجرم دانستن
0/003	0/051	0/741	0/299	0/086	0/180-	گرایش به رویکرد امنیت مدار
0/155	-0/115	0/452	0/129	0/469	-0/085	وجود ملاحظات سیاسی و اجتماعی
0/004	0/142	0/353	-0/206	0/241	-0/170	موانع فرهنگی
0/749	0/058	0/705	-0/245	0/162	-0/019	تناسب نداشتن فرهنگ مادی و غیرمادی
0/038	-0/142	0/353	-0/115	0/517	-0/124	تقلید و بی توجهی به زیرساخت های فرهنگی
0/003	-0/149	0/330	-0/228	0/194	-0/179	کمبود سرمایه فرهنگی

مطابق اطلاعات مندرج در جدول:

موانع اجتماعی در اجرای حقوق شهروندی به همان میزان، نگرش ضابطان به اجرای حقوق شهروندی منفی تر می شود و برعکس.

۱- بین میزان موانع اجتماعی ضابطان و نگرش به اجرای حقوق شهروندی ($r = -0/143$ و $sig = 0/017$) رابطه وجود دارد و جهت رابطه منفی است؛ به طوری که با افزایش میانگین

مجرمان و تشکیل پرونده برای آنان اقدام می‌کنند. در این میان، برخورد با جرائمی که در آنها شخص بزه‌دیده وجود ندارد (جرائم مرتبط با مواد مخدر یا مشروبات الکلی) و نیز جرائم بدون سوءنیت (تصادفات، ناهنجاری و تخلفات رانندگی) همواره نگرش آنان را به رویکرد امنیت‌محور سوق می‌دهد. انتظارات مسئولان امنیتی و سیاسی و همچنین، انجام صحیح وظایف قانونی و پیشگیری از جرم، این گرایش را تشدید می‌کند. در میان ضابطان برخی مسائل گرایش به مجرم‌دانستن متهمان را افزایش می‌دهد و این موضوعات از آن جمله‌اند: دستگیری‌های مکرر مجرمان سابقه‌دار، هر روز دیدن آنان در معابر و مسیرها، گزارش‌های مکرر مردمی درباره مجرمان سابقه‌دار، اولویت دستگیری سابقه‌داران در اجرای طرح‌های انتظامی و عملیاتی و... در زمینه رعایت حقوق شهروندی نوآوری‌های زیادی در قانون آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است که بیشتر این آنها به تکالیف ضابطان مربوط می‌شوند. به‌طور مشخص، سهم ضابطان از این نوآوری‌ها بیش از قضات دادسرا و دادگاه است. ضابطان درخصوص پیش‌بینی این نوآوری‌ها اطلاعات اندکی دارند؛ زیرا فرهنگ‌سازی قبل از اجرا انجام نشده است و در میان آنها تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی بیشتر دیده می‌شود. برای توجیه این یافته‌ها می‌شود گفت افراد ضابط، در زمینه تکمیل پرسش‌نامه‌ها بیشتر صداقت داشته‌اند.

نتیجه

قانون آیین دادرسی کیفری پس از فرازوفرودهای فراوان، در سال ۱۳۹۲ به تصویب رسید و پس از آن، به نظر می‌رسید با پیش‌بینی موارد متعدد حقوق متهم و شخص بزه‌دیده، به برخی نگرانی حقوقدانان و جامعه جهانی پایان داده است؛ درحالی‌که پس از گذشت چند سال از تصویب و اجرای قانون، تغییرات اثرگذار و محسوسی در اجرای این حقوق دیده نمی‌شود و هنوز نوآوری‌های این قانون از جمله تشکیل پلیس اطفال و نوجوانان، فرایند میانجی‌گری کیفری و مواردی

۲- بین میزان نگرش ضابطان به مجرم‌دانستن متهمان و نگرش به اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد ($r = -0/231$ ، $sig = 0/000$) و جهت رابطه منفی است؛ چنانکه با افزایش نگرش به مجرم‌دانستن متهمان، به همان میزان نگرش ضابطان نسبت به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و برعکس.

۳- بین میزان گرایش ضابطان به رویکرد امنیت‌مدار و نگرش به اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد ($r = 0/180$ ، $sig = 0/003$) و جهت رابطه منفی است؛ بنابراین، هرچه میزان رویکرد امنیت‌مدار افزایش یابد، به همان میزان نگرش ضابطان نسبت به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود.

۴- بین میزان موانع فرهنگی ضابطان و نگرش به اجرای حقوق شهروندی ($r = -0/170$ ، $sig = 0/004$) رابطه وجود دارد و جهت رابطه منفی است؛ چنانکه با افزایش میانگین موانع فرهنگی در اجرای حقوق شهروندی به همان میزان نگرش ضابطان به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و برعکس.

۵- در میان افراد ضابط، بین تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی و نگرش به اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد ($r = -0/124$ ، $sig = 0/038$) و جهت رابطه منفی است؛ به‌طوری‌که با افزایش تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی به همان میزان نگرش ضابطان نسبت به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و برعکس.

۶- در بین افراد ضابط، بین کمبود سرمایه فرهنگی و نگرش به اجرای حقوق شهروندی رابطه وجود دارد ($r = 0/179$ ، $sig = 0/003$) و جهت رابطه منفی است؛ بنابراین، در میان ضابطان هرچه کمبود سرمایه فرهنگی افزایش یابد، به همان میزان نگرش آنها نسبت به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و برعکس.

ضابطان به اقتضای وظایف محول‌شده، با گشت‌زنی در معابر و مسیرها همواره به دنبال کشف رفتار مجرمانه هستند و در برخی موارد، بدون شکایت افراد بزه‌دیده، به دستگیری

از این قبیل، اجرایی نشده یا به طور کامل محقق نشده است. مقاله حاضر، با هدف شناسایی موانع فرهنگی و اجتماعی حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری و ارزیابی این موانع به کمک نگرش به اجرای این حقوق به دست مجریان استان اصفهان، انجام شده و بر این اساس، تکالیف هرکدام از مجریان نسبت به اجرای حقوق متهم و فرد بزه‌دیده، به صورت مجزا استخراج شده است.

طبق نتایج توصیفی حاصل شده، در مجموع، نگرش مجریان به میزان اجرای حقوق شهروندی بیشتر از حد متوسط است؛ در حالی که این میزان، در میان افراد ضابط کمتر از حد متوسط وجود دارد و به عبارتی نگرش ضابطان درباره میزان اجرای حقوق شهروندی منفی تر است. همچنین، در این زمینه، میانگین موانع اجتماعی و فرهنگی مجریان بیش از حد متوسط است. این نتایج با پژوهش اشرافی همسو است. به باور نویسنده این پژوهش، در مرحله بررسی هدف قانون‌گذار برای تحقق دادرسی عادلانه و رسیدن به استانداردهای بین‌المللی با موانعی جدی وجود دارد. این یافته‌ها با پژوهش کمالی همسو نیست. در پژوهش او قانون آیین دادرسی کیفری در زمینه رعایت حقوق شهروندی متهم و شخص بزه‌دیده به دست ضابطان، گام‌های مثبتی برداشته است؛ در حالی که مطابق نتایج توصیفی به دست آمده، موانع فرهنگی و اجتماعی مجریان زیاد هستند و با وجود برداشتن گام‌های مؤثر، اجرایی شدن آنها با موانعی مواجه است. یافته‌های این پژوهش، با پژوهش ساداتی هم همسو نیست؛ زیرا به اعتقاد ایشان، بسیاری از کاستی‌ها و ابهامات حقوق شهروندی با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری پایان می‌یابند؛ اما براساس نتایج پژوهش ما برخی موانع فرهنگی و اجتماعی در اجرای حقوق شهروندی وجود دارد.

در پاسخ به این سؤال که چه موانع اجتماعی در اجرای حقوق شهروندی وجود دارد و این موانع با نگرش مجریان به اجرای حقوق شهروندی چه رابطه‌ای دارند، مطالعه دقیق نظری انجام و با کارشناسان مصاحبه شده است و

در این خصوص، نگرش به مجرم‌دانستن متهمان، گرایش به رویکرد امنیت‌مدار و وجود ملاحظات سیاسی و اجتماعی به صورت موانع اجتماعی شناسایی شده‌اند. براساس یافته‌های پژوهشی ما هرچه موانع اجتماعی افراد ضابط بیشتر باشد، نگرش آنان به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و این فرضیه، پژوهش درباره ضابطان را تأیید و پژوهش درباره سایر مجریان را رد می‌کند. این نتیجه، با نظریه برجسب‌زنی توجیه می‌شود. افراد ضابط، به دلیل وجود برخی مسائل به برجسب‌زدن گرایش پیدا کرده‌اند و این امور از آن قبیل هستند: مواجهه و مشاهده مستمر متهمان در معابر عمومی، وظایف مختلف امنیتی و انتظامی در کنار وظایف قضایی، وجود روحیه انعطاف‌ناپذیر نظامی و اجرای طرح‌های مظنون‌گیری. در مقابل، در دادرسی، قاضی پرونده درباره ابعاد رفتار مجرمانه بیشتر مطالعه می‌کند و وجود اختیاراتی نظیر تشکیل پرونده شخصیت، روحیه برجسب‌زنی را در میان آنان کاهش داده است. با توجه به اختیارات قانونی موجود، بسیاری از پرونده‌ها در دادرسی به صلح و سازش می‌انجامند یا قرارهای تعویقی و ارجاع به میانجی‌گری شامل حال آنها می‌شود؛ بنابراین، تعداد کمتری از متهمان به مرحله رسیدگی می‌رسند و نزد قضات دادگاه حاضر می‌شوند. در این میان، عناصری چون علم قاضی و توجه بیشتر به اصل برائت در صدور دادنامه، قضات دادگاه را در مقایسه با افراد ضابط، کمتر به روحیه برجسب‌زنی سوق می‌دهد. این نتایج با نظریه اکولوژی اجتماعی توجیه می‌شوند. با توجه به روحیه اجتماعی ضابطان، آنها بر لزوم رعایت حقوق افراد در بستر عمومی تأکید دارند و رویکرد عمومی را بر رویکرد خصوصی ترجیح می‌دهند. برای آنها منافع عمومی و مشترک بیشتر اهمیت دارد. افراد ضابط، اقدامات پیشگیرانه برای کنترل جرائم را بر مناطق جرم‌خیز متمرکز می‌کنند. این کار رویکرد امنیت‌مدار را در میان آنها گسترش می‌دهد و این موضوع، با نگرش به اجرای حقوق شهروندی به شکل معکوس رابطه پیدا کرده است. بر مبنای پژوهش مستی و فلاحی رعایت‌نکردن موارد حقوق

شهروندی از مسائل امنیتی تأثیر می‌پذیرد و این مطلب با نتایج پژوهش ما همسو است.

درباره اینکه چه موانع فرهنگی در اجرای حقوق شهروندی وجود دارد و این موانع، با نگرش مجریان به اجرای حقوق شهروندی چه رابطه‌ای دارد، مطالعه دقیق نظری انجام و با کارشناسان مصاحبه شده و در این خصوص، تناسب‌نداشتن فرهنگ مادی با فرهنگ غیرمادی (تأخر فرهنگی) تقلید و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی و کمبود سرمایه فرهنگی به صورت موانع فرهنگی شناسایی شده‌اند. براساس نتایج به‌دست‌آمده، هرچه موانع فرهنگی ضابطان بیشتر باشد، نگرش آنان به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود و این یافته، فرضیه پژوهش را درباره ضابطان تأیید و در خصوص سایر مجریان رد می‌کند. این نتیجه، با نظریه اشاعه فرهنگی تبیین می‌شود. نوآوری‌های حقوق شهروندی با تأثیرپذیری از اشاعه فرهنگی و تقلید در تکالیف افراد ضابط و بدون توجه به زیرساخت‌های موجود پیش‌بینی شده‌اند و این تقلید، در نگرش آنها به اجرای حقوق شهروندی مؤثر است. همچنین، این نتیجه با نظریه سرمایه فرهنگی تبیین می‌شود و ضابطان فاقد مهارت، مدرک و ابزار لازم، برای اجرای حقوق شهروندی هستند.

مطابق بررسی متغیرهای زمینه‌ای افراد ضابط شاغل در سمت‌های مهم‌تر، نگرش منفی‌تری به اجرای حقوق شهروندی دارند. در این زمینه، می‌شود چنین استدلال کرد که سمت‌های مهم‌تر، مانند رؤسا و معاونان، در بخش‌های مدیریتی افراد ضابط شاغل هستند و حجم زیاد مشکلات و کاستی‌های سازمانی نگرش آنها را به اجرای حقوق شهروندی منفی کرده است؛ چنانکه حقوق شهروندی را بیشتر نقد می‌کنند. آشنایی بیشتر ضابطان با قوانین حقوق شهروندی و آیین دادرسی کیفری نگرش آنها را به اجرای حقوق شهروندی مثبت‌تر می‌کند. آگاه‌شدن افراد ضابط با تکالیف خود و ضمانت اجراهای موجود، نگرش آنها را نسبت به آثار مفید اجرای حقوق شهروندی تغییر می‌دهد و همچنین، برای

مواجه‌نشدن با ضمانت اجراهای قانونی خود را به اجرای حقوق شهروندی مقید می‌دانند. پس از آگاه‌شدن ضابطان از شیوه اجرا و مقصود قانونگذار در متن قوانین، بسیاری از ابهامات ایشان برطرف و نگرش آنها به اجرای حقوق شهروندی مثبت‌تر می‌شود. نگرش قضات جوان‌تر داسرا درباره اجرای حقوق شهروندی مثبت‌تر است. در این زمینه، ممکن است قضات جوان، با آخرین مشکلات و مسائل شهروندان آشنا باشند و با زندگی فعالانه در میان آنها تبعات نقض حقوق شهروندی را بیشتر درک کنند؛ اما قضات مسن‌تر، ممکن است زندگی منفعلانه‌ای داشته باشند و حجم زیاد امور قضایی و کاهش توان ذهنی و فیزیکی آنها را از درک مسائل و مشکلات شهروندان و تبعات نقض حقوق شهروندی باز دارد.

پس از مقایسه این نتایج با پژوهش‌های پیشین، می‌شود گفت همه ویژگی‌های جمعیتی مجریان با اجرای حقوق شهروندی رابطه ندارد و عواملی چون میزان سن، نوع سمت، میزان آگاهی از قوانین حقوق شهروندی و قانون آیین دادرسی کیفری با اجرای حقوق شهروندی رابطه دارد. باتوجه‌به این مطالب، یافته‌های ما در زمینه متغیر میزان سن و نوع سمت، با پژوهش مرشدی و گلدوزیان همسو است و در خصوص متغیر میزان آگاهی از قانون و تحصیلات، همسو نیست. همچنین، این نتایج با پژوهش یزدانی و دیگران همسو نیست؛ زیرا در پژوهش آنان، نگرش ضابطان شاغل در سمت‌های برتر، نسبت به اجرای حقوق شهروندی مثبت‌تر دانسته شده است؛ درحالی‌که طبق یافته این پژوهش، نگرش این نوع ضابطان، نسبت به اجرای حقوق شهروندی منفی‌تر است. در این خصوص، نتایج پژوهش ربانی و همکاران تأیید می‌شود؛ زیرا بر طبق یافته‌های آنها میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی با عوامل فرهنگی و اجتماعی حقوق شهروندی رابطه دارد.

منابع

- احمدی طباطبایی، م. (۱۳۸۸). «حقوق شهروندی با تأکید بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه خط اول رهیافت انقلاب اسلامی، ش ۸، ص ۲۸-۹. آشوری، د. (۱۳۸۰). تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، تهران: انتشارات آگاه.
- اشرافی، م. (۱۳۹۶). تحولات قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲ در زمینه تحقق دادرسی عادلانه، رساله دکتری، دانشگاه کاشان.
- بشیریه، ح. (۱۳۸۶). آموزش دانش سیاسی، چاپ هشتم، تهران: نشر نگاه معاصر.
- پرادل، ژ. (۱۳۷۶). تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- پژوهنده، م. (۱۳۷۶). «مدنیت و شهروندی»، فصلنامه اندیشه حوزه، س ۳، ش ۲ و ۳، ص ۱۸۹-۱۷۲.
- تراسبی، د. (۱۳۸۲). اقتصاد و فرهنگ، ترجمه: کاظم فرهادی، تهران: نشر نی.
- جعفری لنگرودی، م. (۱۳۸۶). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش.
- دهخدا، ع. (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ربانی، ر؛ و حقیقیان، م. و اسماعیلی، م. (۱۳۸۵). «بررسی عوامل اجتماعی، فرهنگی و میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی (شهر اصفهان در سال ۱۳۸۴)»، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، د ۱، س ۲، ش ۱، ص ۱۰۶-۸۵.
- رضایی‌پور، آ. (۱۳۸۹). مجموعه کامل قوانین و مقررات حقوق شهروندی، تهران: انتشارات آریان.
- ساداتی، ف. (۱۳۹۵). جلوه‌های دادرسی منصفانه در قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲ و ضمانت اجرای آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و فرهنگ.
- سام‌آرام، ع. و برزگرپاریزی، ف. (۱۳۹۵). «بررسی احساس برخورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی موثر بر آن در بین جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهر سیرجان»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، س ۷، ش ۲۷، ص ۱۱۶-۷۵.
- شریفی ترازکوهی، ح. (۱۳۹۲). درآمدی بر شهروندی جهانی، تهران: انتشارات بنیاد حقوقی میزان.
- شیخاوندی، د. (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی انحرافات، مسائل جامعه، مشهد: نشر مرندیز.
- صدیق‌سروستانی، ر. (۱۳۸۲). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: واحد آموزش جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران.
- طباطبایی مؤتمنی، م. (۱۳۹۰). آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- قرائی‌مقدم، ا. (۱۳۷۴). مبانی جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات ابجد.
- قلی‌زاده، آ. (۱۳۷۴). مبانی جامعه‌شناسی، کاشان: انتشارات محتشم.
- قیوم‌زاده، م. و جهانگیری‌مقدم، ر. (۱۳۹۳). «اخلاق‌مداری مبنای ارتقاء حقوق شهروندی»، فصلنامه پژوهش‌های اخلاقی، س ۵، ش ۱۸، ص ۹۹-۸۷.
- کاتوزیان، ن. (۱۳۷۷). فلسفه حقوق، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کمالی، ا. (۱۳۹۵). رویکرد نوین قانون آیین دادرسی کیفری به فرآیند کشف، تعقیب و تحقیقات مقدماتی ضابطان دادگستری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.
- مستی، م. و فلاحی، ا. (۱۳۸۹). «نگاهی به حقوق شهروندی با تأکید بر جنبه‌های قضایی»، مجله قانون وکلای دادگستری، دوره جدید، ش ۱۷، ص ۷۷-۶۰.
- مرشدی، م. و گلدوزیان، ا. (۱۳۹۴). «وضعیت رعایت حقوق شهروندی متهم در تحقیقات پلیسی در پرتو

- Company, Inc. Reid, sue t: tus, 2000, *crime and criminology*, usa, m, GRAW – Hill.
- Schebley, B. (2004) *Religious oppression and womens civil riyhts: the effects of Islamic resurgence on muslim Lebanese womens freedom*, the university of Utah, DALA 65/02.
- Scott, Thomas Jeffrey. (2003) *Basic human needs, human rights, and human development*, state university of New York at Buffalo, DALA 64/05.
- Siegel, Larry J. (2001) *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*, wads worth.
- O Sullivan, Sarah Chloe. (2003) *Redefining the citizen: the construction of a European citizenship*, Dalhousie University (Canada); Mal 41/06, Dec 2003.
- قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲، فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان غربی، ش ۲۸، ص ۹۴-۵۹. مریجی، ش. (۱۳۸۰). «عوامل اجتماعی مؤثر بر حقوق»، مجله معرفت، ش ۴۵، ص ۷۹-۹۶.
- مؤذن‌زادگان، ح. و کوره‌پز، ح. (۱۳۹۵). «ضمانت اجرایی نقض حقوق شهروندی»، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، دوره جدید، س ۱۶، ش ۱۱، ص ۷۱-۵۴.
- موسوی، ی. (۱۳۸۰). «تحول حقوق شهروندی به سوی تأمین انتظامی شهری»، فصلنامه دانش انتظامی، س ۳، د ۳، ش ۴، ص ۶۶-۷۲.
- نجفی‌ابرنادآبادی، ع. (۱۳۸۸). رویکرد جرم‌شناختی قانون حقوق شهروندی (در رابطه با آیین دادرسی کیفری با جرم‌شناسی)، مجموعه مقالات همایش حقوق شهروندی، تهران: نشر گرایش.
- وایت، ر. و هینس، ف. (۱۳۸۲). درآمدی بر جرم‌شناسی، ترجمه: روح‌الله صدیق‌بطحایی، تهران: نشر دادگستر.
- وثوقی، م. و حضرتی، م. (۱۳۹۳)، بررسی جامعه‌شناختی رابطه سرمایه نمادین و نگرش به حقوق شهروندی (مطالعه موردی شهر تبریز)، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی، د ۵، س ۴، ش ۱۴، ص ۱۴۱-۱۶۴.
- ولد، جرج؛ برنارد، توماس. و اسنیس، جفری. (۱۳۸۰). جرم‌شناسی نظری، ترجمه: علی شجاعی، تهران: انتشارات سمت.
- یزدانی، م.؛ پیمانی‌اصل، ا. و جربانی، ح. (۱۳۹۲). «بررسی رعایت حقوق شهروندی از دیدگاه فرماندهان و مدیران»، فصلنامه دانش انتظامی خراسان جنوبی، س ۲، ش ۲۳، ص ۴۹-۷۷.
- Bourdieu, P. (1977) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Cambridge: Harvard University Press.
- Capurri, V. (2003) *Italian catholic immigrants in Toronto at the beginning of the twentieth century: A case of religious citizenship* (Ontario), MAL 42/02, Apr 2004.
- Marshal, T. H. (1964) *Class, Citizenship & Social Development*. New York: Doubleday &